1499

MONIMERKITYKSISTEN LAUSEIDEN TULKINNASTA

Miten seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset huomaavat eri merkitykset irrallaan kontekstista?

Suomen kielen pro gradu
-työ Jyväskylän yliopistossa
kevätlukukaudella 1999

Titta Aitavaara

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Titta Aitavaara	
Työn nimi MONIMERKITYKSISTEN LAUSEIDEN TULKINNASTA Miten seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset huomaavat eri merkitykset irrallaan kontekstista?	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji pro gradu
Aika Helmikuu 1999	Sivumäärä 76 + liite

Tiivistelmä - Abstract

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten yläasteikäiset huomaavat kontekstista irrallaan olevien monitulkintaisten lauseiden eri merkitykset. Lisäksi tutkittiin sitä, mitkä olivat ensisijaisia tulkintoja, jos oppilaat kykenivät antamaan lauseille kaksi merkitystä. Ennen tutkimuksen tekemistä asetetut hypoteesit koskivat ensisijaisia tulkintoja. Tavoitteena oli myös yhdeksäs- ja seitsemäsluokkalaisten tulosten erojen kuvaaminen.

Tutkimukseen osallistui yksi luokka sekä seitsemänneltä että yhdeksänneltä luokalta. Tuloksia on tarkasteltu sekä kielen järjestelmän että relevanssiteorian kannalta. Eri tulkintoja on pyritty selittämään kummaltakin kannalta, mikäli kumpikaan menetelmä ei selvästi ole tarjonnut selitystä tuloksille.

Tulosten käsittelyssä on ensin tarkasteltu monimerkityksisyyden huomaamista yleensä ja sen jälkeen hypoteesien toteutumista. Lopuksi on käsitelty seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulokset erikseen ja vertailtu niitä.

Tulosten mukaan yhdeksäsluokkalaiset huomaavat kontekstista irrottettujen lauseiden monimerkityksisyyden huomattavasti paremmin kuin seitsemäsluokkalaiset, jotka helposti takertuvat ensimmäiseen tulkintaan. Yhdeksäsluokkalaisilla näyttää myös olevan selvästi kehittyneempi kielitaju ja tietoisuus kielestä.

Asiasanat monimerkityksisyys, monitulkintaisuus

Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos

Muita tietoja

Sisältö

1 Johdanto
1.1 Tutkimuksen taustaa 3
1.2 Merkityksen määrittelyä 4
1.2.1 Mitä on merkitys? 4
1.2.2 Sana ja lause osana viestintää 7
1.2.2.1 Sanan merkitys kielenkäytössä 7
1.2.2.2 Lauseen merkitys ja sen ymmärtäminen kielenkäytössä 8
1.3 Relevanssiteoria 10
1.3.1 Relevanssiteorian edeltäjät 10
1.3.2 Relevanssiteoria ja sen keskeiset käsitteet 11
1.3.3 Relevanssiteorian kritiikkiä 14

2 Monitulkintaisuus suomen kielessä 16
2.1 Suomen kielen monitulkintaisuus ja sen lajit 16
2.2 Leksikaalinen monitulkintaisuus 17
2.2.1 Polysemia 17
2.2.2 Homonymia, homografia ja homofonia 18
2.2.3 Polysemian ja homonymian erottaminen 19
2.3 Rakenteellinen monitulkintaisuus 21
2.3.1 Morfologinen monitulkintaisuus 21
2.3.1.1 Paradigmansisäinen sananmuotohomonymia 21
2.3.1.2 Muotoryhmän sisäinen sananmuotohomonymia 22
2.3.1.3 Muotoryhmien välinen sananmuotohomonymia 24
2.3.2 Syntaktinen monitulkintaisuus 26

3 Tutkimuksen tekeminen 29
3.1 Tutkimustehtävä ja hypoteesit 29
3.1.1 Tutkimusongelmat 29
3.1.2 Hypoteesit 29
3.2 Testi ja sen teettäminen 33

4 Monimerkityksisten lauseiden tulkinta 35
4.1 Tarkasteluperiaatteet 35
4.2 Monimerkityksisyyden huomaaminen ja virheelliset tulkinnat 36
4.3 Hypoteesien toteutuminen 38
4.4 Seitsemäsluokkalaisten tulokset 52
4.4.1 Yleistä 52
4.4.2 Heikosti menestyneet seitsemäsluokkalaiset 54
4.4.3 Paremmin menestyneet seitsemäsluokkalaiset 58
4.5 Yhdeksäsluokkalaisten tulokset 61
4.5.1 Yleistä 61
4.5.2 Yhdeksäsluokkalaisille vaikeat lauseet 64
4.5.3 Yhdeksäsluokkalaisille helpot lauseet 65
4.6 Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulosten vertailua 67

5 Päätäntö 72

Lähteet 75

Liitteet

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Kielen monitulkintaisuus on ilmiö, johon törmää nykyisin melko usein. Se voi olla tietoista kielen monimerkityksisyyden hyödyntämistä, mikä on hyvin yleistä tämän ajan mainonnassa. Esimerkiksi Koff mainosti näkyvästi tien varsilla oluttaan seuraavin sanoin: "Opiskele, niin pääset pitkälle" tai "Jano tulee ennen pitkää". Mainoksissa leikitään sanan *pitkä* merkityksellä, mikä on tässä yhteydessä tuopillinen olutta. Ilman merkintää Koff kumpikin ilmaus olisi todennäköisesti tulkittu vain yhdellä tavalla.

Monimerkityksiset ilmaukset voivat kielellä leikkimisen ohella olla myös tahattomia. Esimerkiksi sanomalehdestä on poimittu seuraavanlainen uutinen: "Kalassa ollut aviopari hukkui Vesannolla" (HS 2.11.1998). Siinä ilmaus on tahattomasti kaksimerkityksinen, mutta harva lukija kuitenkaan edes huomaa toista, asiaan kuulumatonta tulkintaa. Toinen tulkinta olisikin mahdoton; sen mukaan aviopari olisi ollut kalan sisällä. Kielenkäyttäjä, joka tuntee suomen kielen järjestelmän (inessiiviä voidaan käyttää sisäpuolella olemisen ilmaisemisen lisäksi, kun on kyse marjastamisesta ja kalastamisesta), ei tulkitse ilmaisua väärin. Toisin saattaisi käydä esimerkiksi suomea toisena kielenä puhuvalle vasta-alkajalle. Toinen esimerkki "Sinisilmäiset altteimpia sokeutumaan vanhana" (HS 30.10.1998) taas voidaan tulkita joko konkreettisesti tai abstraktisti. Abstrakti tulkinta (`herkkäuskoiset altteimpia sokeutumaan vanhana´) on tosin tässä tapauksessa mahdoton, kun tiedetään, että on kyse uutisesta.

Se, miten yläasteikäiset huomaavat ja tulkitsevat monimerkityksisiä ilmauksia alkoi kiinnostaa, kun sain käsiini luettelon ainakin kahdella tavalla tulkittavia ilmauksia. Aiemmin ei ainakaan Suomessa ole tutkittu, miten yläasteikäiset eli 12 - 15 -vuotiaat ymmärtävät kontekstista irrallaan olevia monitulkintaisia ilmauksia. Pirkko Saarinen (1961) on tutkinut 7 - 15 -vuotiaiden tyttöjen konkreettista ja abstraktia ajattelua ja sitä, miten konkreettisen ajattelun osuus vähenee iän karttumisen myötä. Yksi tutkimuksen osa koski sanastoa. Siinä oli luettelo sanoja, joilla on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys (esimerkiksi *mukiinmenevä, silmäänpistävä, kallistua, tekopyhä, lukematon* ja *riippumaton*). Tyttöjen piti kertoa, mitä sanat merkitsevät. Sanastotehtävän lisäksi testissä oli runoja, joista tyttöjen oli kerrottava, mitä ne merkitsevät. Runo-osion runot oli va-

littu niin, etteivät ne olleet tuttuja tutkittaville oppilaille. Niissä oli myös vaikeusasteeltaan erilaisia runoja alkaen lasten loruista.

Saarisen tutkimuksen mukaan abstrakti ajattelu puuttuu lähes kokonaan 7-vuotiailta, mutta sen osuus alkaa kasvaa, kun ikä lisääntyy. Jo 9 - 10 -vuotiaat löysivät sanoille abstraktin merkityksen, mutta konkreettisia tulkintoja oli vielä huomattava määrä. Vielä 12-vuotiailla oli paljon konkreettisia tulkintoja sanoille, mutta 13 - 15 -vuotiailla konkreettisten tulkintojen määrä laski huomattavasti ollen selvästi pienempi kuin abstraktien tulkintojen määrä. Runojen osalta tulokset olivat samansuuntaiset, mutta 7-vuotiailla ei ollut yhtään abstraktia tulkintaa mistään runosta. Abstraktien tulkintojen määrä nousee hyvin hitaasti ollen vasta 13 - 15 -vuotiailla selvästi näkyvissä. Kuitenkin vielä 15-vuotiaillakin konkreettisia tulkintoja on lähes yhtä paljon kuin abstrakteja. Koko testin perusteella voidaan siis sanoa, että abstrakti ajattelu lisääntyy lapsen kasvaessa. (Saarinen 1961: 50 - 89.)

1.2 Merkityksen määrittelyä

1.2.1 Mitä on merkitys?

"Kielellisen muodon vastapooli on merkitys eli semanttinen osajärjestelmä. Merkitys itsessään on vailla kuuluvaa tai näkyvää substanssia. Merkitystä ei "sellaisenaan" ole, se ei ole esineellinen olio. Merkitys toteutuu jonkin muodollisen osajärjestelmän (erityisesti leksikon) kautta, merkityksestä ja äännösmuodosta koostuvina symboleina. Merkitys on tulos vastaanottajan tulkintaprosessista, jossa vihjeinä on käytetty sanomasta identifioituja sanoja, päätteitä, lauseita ym." (Karlsson 1974: 15.)

Sanan merkitystä on yritetty määritellä kautta aikojen. Kielellisen merkityksen määrittelyssä on kaksi eri perusnäkemystä, joihin perustuvat pohjimmiltaan kaikki (sanan) merkitystä koskevat teoriat.

Merkityksen nimiteoria on lähtöisin jo Platonin Kratylos-teoksesta. Sen mukaan sanan merkitys on se todellisen maailman olio tai oliojoukko, johon se viittaa. Merkitykset ovat siis sanojen nimiä. Nimiteoria on kuitenkin riittämätön. Se voidaan osoittaa sellaisten sanojen kuin *keiju* tai *joulupukki* avulla. Näillä sanoilla ei ole vastinetta todellisessa maailmassa, joten nimiteorian mukaan niillä ei olisi merkitystä ollenkaan. Teoria ei myöskään sovi kuin substantiivien merkityksen kuvailuun; on

vaikea osoittaa esimerkiksi adjektiivin *keltainen* tai verbin *kantaa* merkitys. Ongelma on myös se, että yhdellä sanalla saatetaan viitata hyvinkin erilaisiin objekteihin, esimerkiksi *tuoli* voi viitata jakkaraan, nojatuoliin, penkkiin tai sohvaan. Todellisen maailman ilmiöt eivät toisin sanoen ole jakautuneet selvärajaisiin ryhmiin ja se aiheuttaa ongelmia esimerkiksi viestinnässä. Myös eri kielet jakavat ilmiöitä erilaisiin ryhmiin. Ei siis voida sanoa olevan kaikkialla maailmassa yhteisiä asioiden luonnollisia luokkia. (Kangasniemi 1997: 9 - 11; Palmer 1981: 17 - 24.)

Merkityksen käsiteteoria lähtee liikkeelle ajatuksesta, jonka mukaan merkitys on ihmisen mielessä oleva käsite tai mielikuva, jonka hän yhdistää johonkin tiettyyn sanaan. Tunnetuimmat versiot käsiteteoriasta ovat Saussuren ja Odgenin & Richardsin teoriat. Saussuren mukaan kielellisellä merkillä on äänneasu ja käsite, jotka yhdistää jokin assosiatiivinen side. Odgen & Richards näkivät merkityksen suhteen kolmiona, jonka mukaan referentti (se, mihin viitataan) ja symboli (muoto) ovat suorassa suhteessa käsitteeseen tai mielikuvaan, joka kielenkäyttäjällä on asiasta. Referentin ja symbolin välillä ei sen sijaan ole suoraa suhdetta, vaan sen muodostuu mielikuvan kautta. Merkityksen käsiteteorian ongelma on se, että siinä päädytään kehäpäätelmään, jonka mukaan merkitys on käsite, joka vastaa tiettyä ilmausta ja ilmausta vastaava käsite on sen merkitys. (Palmer 1981: 24 - 28.)

Näyttää siltä, ettei ole yhtä ainoaa merkityksen määritelmää, vaan se voi vaihdella. Merkityksessä voidaan erotella myös erilaisia aineksia. Leech (1974) on esitellyt seitsemän erityyppistä merkitystä. Ensisijainen on *käsitteellinen merkitys* (*conceptual meaning*), jota voidaan kutsua myös loogiseksi, denotatiiviseksi tai kognitiiviseksi merkitykseksi. Leech asettaa käsitteellisen merkityksen ensisijaiseksi, koska sillä on oma monipuolinen ja kehittynyt järjestelmänsä kuten kielen fonologisella ja syntaktisella tasolla, joihin sitä näin ollen voidaan verrata. Käsitteellinen merkitys kuuluu vain kieleen, sillä ei ole mitään suhdetta kielenulkoiseen maailmaan. Käsitteellinen merkitys on siis sanan varsinainen perusmerkitys. Toinen merkitystyyppi on *konnotatiivinen merkitys*, jolla tarkoitetaan merkitystä, joka tulee ihmisen mieleen hänen kuullessaan tietyn sanan. Mieleen tuleva konnotaatio on siis eräänlainen viittaus, joka perustuu kokemuksiin todellisesta maailmasta. Se vaihtelee ajasta, kulttuurista ja yksilöstä toiseen. *Stilistinen merkitys* liittyy puhetilanteeseen ja kertoo sen sosiaalisesta ympäristöstä. Puhujan ilmauksesta voi päätellä maantieteellisen ja sosiaalisen alkuperän tai hänen suhteensa kuulijaan. Esimerkiksi murteen käyttö voi osoittaa stilistisen merkityksen. *Affektiivinen merkitys* puolestaan paljastaa

puhujan tunteita sekä asenteen kuulijaa tai puheenaihetta kohtaan. Se voi ilmetä suoraan ilmauksesta ("*Olet surkea kokki*") tai se voidaan ilmaista esimerkiksi äänenpainoin tai sarkasmin keinoin. Kielessä on myös elementtejä, jotka ilmaisevat tunnetta ilman semanttista funktiota (*ahaa, jippii*). *Heijastusmerkityksestä* puhutaan, kun tarkoitetaan sanoja, joilla on useita merkityksiä ja ne vaikuttavat toisiinsa. Joitain sanoja voidaan alkaa vältellä, koska niissä heijastuu toisen merkityksen vaikutus. Näin on käynyt esimerkiksi suomen verbille *naida*, jonka sijasta on alettu käyttää ilmausta *mennä naimisiin*, koska *naida* on värittynyt aikojen kuluessa. *Kollokatiivinen merkitys* sisältää sanan assosiaatiot eli sen, missä ympäristössä sana voi esiintyä. Esimerkiksi suomen *kaunis* ja *komea* merkitsevät jokseenkin samaa, mutta niitä käytetään eri yhteyksissä. *Temaattisella merkityksellä* tarkoitetaan sitä, millainen rakenne ilmauksessa on. Kyseeseen tulevat lähinnä vaihtoehtoiset kieliopilliset rakenteet. Lauseilla *Veljeni omistaa kioskin* ja *Kioski on veljeni* on sama merkitys, mutta niiden temaattinen rakenne on erilainen. Leechin jaottelu on lingvistinen, eikä hän käsittele puhujan ja kuulijan erilaista suhdetta merkitykseen. (Mts. 10 - 27.)

Kun halutaan kuvata tietyn sanan merkitys, se voidaan tehdä *komponenttianalyysin* avulla. Siinä kuvataan sanan merkityksen sisältämiä osamerkityksiä, joita kutsutaan *merkityskomponenteiksi*. Niiden avulla osoitetaan eri tarkoitteiden väliset erot ja ne ehdot, jotka tarkoitteen on täytettävä, jotta sanaa voitaisiin käyttää kuvaamaan sitä. Komponenttianalyysissä tarkastellaan sekä funktionaalisia että deskriptiivisiä komponentteja, jotka perustuvat tarkoitteen funktioon (esimerkiksi istua, maata) tai ulkomuotoon (pyöreä, keltainen). Komponenttianalyysissä pyritään kuvaamaan erot mahdollisimman vähäisin komponentein, niin että komponentit erottelevat vain kulloinkin käsiteltävänä olevat sanat. Analyysissä sanojen komponentit kuvataan merkeillä + ja -. Analyysi esitetään usein piirrematriisin muodossa. Esimerkiksi sanat *mies, nainen, tyttö* ja *poika* voitaisiin kuvata seuraavasti:

nainen	+ ihminen	+ aikuinen	- maskuliininen
mies	+ ihminen	+ aikuinen	+ maskuliininen
tyttö	+ ihminen	- aikuinen	- maskuliininen
poika	+ ihminen	- aikuinen	+ maskuliininen

Komponenttianalyysi ei sovi kaikenlaisten sanojen tarkasteluun. Esimerkiksi saman sanakentän nimityksien (esimerkiksi eläinten ja kuukausien nimet) erottaminen on hankalaa. (Koski 1996: 119 - 123.)

1.2.2 Sana ja lause osana viestintää

1.2.2.1 Sanan merkitys kielenkäytössä

Kun tarkastellaan sanoja kielenkäytössä - viestinnän välineinä -, niiden merkitystä joudutaan käsittelemään myös puhujan ja kuulijan näkökulmasta. Koska jokaisella kielenkäyttäjällä on erilaiset kokemukset ja tiedot maailmasta, heidän sanoille antamansa merkitys voi vaihdella. Voidaankin sanoa, että sanalla voi jokaisella esiintymiskerrallaan olla eri merkitys. Tätä tietyssä tilanteessa aktivoituvaa merkitystä kutsutaan *okkasionaaliseksi merkitykseksi*. (Kangasniemi 1997: 20.)

Jotta ihmisten välinen viestintä onnistuisi, on jokaisen tietyn kielen puhujan hallittava perussanasto ja tunnettava sanojen merkitysten stereotyyppinen osa. Se kuvaa tietyn sanan prototyyppisiä tarkoitteita, mutta ei kata kaikkia sanan viittausalaan kuuluvien tarkoitteiden piirteitä. Esimerkiksi sanan *lintu* kuvauksessa lentäminen on olennaista, vaikka kaikki linnut eivät lennäkään. Linnun prototyyppiin kuuluu lentäminen, sillä lentokyvyttömät linnut ovat selvästi harvinaisempia. (Kangasniemi 1997: 34 - 35.) Se, että kielenkäyttäjä hallitsee sanan oikeanlaisen käytön puheessa ja kirjoituksessa sekä pystyy tuottamaan sanan aktiivisesti ja ymmärtämään passiivisesti, vaatii Karlssonin (1984) mukaan häneltä ainakin seuraavat tiedot lekseemistä:

1) sanan ääntämismuunnokset ja niiden suhteet
2) sanan oikeinkirjoitus
3) taivutustiedot, jotka mahdollistavat eri muotojen tuottamisen (esimerkiksi sanaluokka ja taivutustyyppi)
4) syntaktiset erityispiirteet (esimerkiksi valenssi ja rektio)
5) kollokaatiot eli esiintyminen muiden sanojen yhteydessä
6) vakiintuneet päämerkitykset
7) sivumerkitykset
8) sanan keskeiset semanttiset suhteet muihin sanoihin (mm. synonymia ja antonymia)
9) sanan suhde sen nimeämiin olioihin (Mts. 172.)

Kuten huomataan kohdista 5 - 8, semantiikalla on sanaston hallinnassa keskeinen asema. Kangasniemi (1997: 23, 41) onkin esittänyt ajatuksen, jonka mukaan "kielen oppimisessa tähdätään aina kielen semantiikan

oppimiseen". On tärkeää oppia muun muassa se, millaisia merkityssuhteita sanat muodostavat keskenään.

Kielikyky saavutetaan normaalisti jo lapsuudessa. Sen perusta on yhdistää tietty merkitys sitä vastaavaan äänneasuun. Kielikyvyn avulla on mahdollista ymmärtää ja tuottaa ääretön määrä äärettömän pitkiä lauseita. Näiden lisäksi kielikyky sisältää kyvyn päätellä, onko jokin ilmaus kieleen kuuluva tai sen kieliopin mukainen, sekä kyvyn ratkaista, onko kahdella ilmauksella sama merkitys ja mikä on niiden suhde. Olennaista on siis oppia erottamaan muoto ja merkitys. Vielä kouluun tullessaan lapset eivät välttämättä osaa erottaa tarkoitetta ja merkitystä toisistaan. Myös monimerkityksisyyden huomaaminen tuottaa vaikeuksia. Sen huomaaminen alkaa fonologisista ja leksikaalisista tapauksista ja etenee lopulta myös syntaktisiin monimerkityksisyyksiin. Vielä yläasteen viimeisellä luokalla nuorilla on vaikeuksia tulkita monimerkityksellisiä ilmauksia etenkin sanallisissa testeissä. (Leiwo 1989: 26 - 27, 111 - 113.)

1.2.2.2 Lauseen merkitys ja sen ymmärtäminen kielenkäytössä

Kun käsitellään lauseen merkitystä, ollaan vaikeamman määrittelytehtävän edessä kuin sanan osalta. Lause koostuu sanoista, mutta sen ei voi sanoa olevan vain sanojensa summa. Lauseen merkitys ei siis ole suoraan johdettavissa sen sanojen merkityksistä, muutenhan lauseet *vaimollani on uusi koira, uudella vaimollani on koira* ja *uudella koirallani on vaimo* olisivat samamerkityksisiä (Leech 1974: 126). Lauseen perusluonnekin on erilainen kuin sanan: sanoilla on vakiintuneet perusmerkitykset, mutta lause on ainutkertainen kielen yksikkö, tiettyyn tilanteeseen varta vasten muodostettu ilmaus (Koski 1996: 115). Lauseen merkitykseen vaikuttavat myös olennaisesti tilannekohtaiset tekijät kuten esimerkiksi se, kuka puhuu tai millainen intonaatio puhujalla on.

Clark & Clark (1977) esittelivät mallin siitä, miten lauseen ymmärtäminen etenee. Ymmärtämisessä toimivat samanaikaisesti konstruktio- ja hyödyntämisprosessit. Konstruktioprosessin tarkoituksena on tunnistaa lauseen syvärakenne sen pintarakenteen takaa. Hyödyntämisprosessi koskee sitä, miten lauseen sisältöä voi hyödyntää myöhemmin (onko kyseessä esimerkiksi kysymys tai käsky). Konstruktioprosessissa kuulijan on muodostettava kuulemistaan sanoista hierarkkinen järjestelmä, joka jaetaan konstituentteihin. Konstruktioprosessissa työmuistiin tallennetaan sanan fonologinen representaatio, jonka jälkeen sanat jaetaan konstituentteihin

hin. Konstituenteista muodostetaan propositioita, jotka jäävät muistiin. Näin kuullun lauseen sanatarkka muoto unohtuu, mutta merkitys säilyy muistissa. Edellä kuvatut vaiheet eivät tapahdu peräkkäin, vaan toimivat samanaikaisesti. Clarkin & Clarkin mukaan konstituentit ovat keskeisimmässä roolissa lauseen ymmärtämisessä. Ne ovat ihanteellisen puheen luonnollisiakin yksiköitä. Siitä, miten sanat jaetaan konstituentteihin, on kaksi eri näkemystä: syntaktinen ja semanttinen. Niitä ei kuitenkaan voi täysin erottaa toisistaan. (Mts. 43 - 57.)

Syntaktisen lähestymistavan mukaan kuulija tunnistaa äänteet, sanat ja laajemmat kokonaisuudet ja luo niistä lauseen tulkinnan. Tulkinta etenee vaiheittain kuulijan mentaalisten strategioiden mukaisesti. Clark & Clark (1977) ovat luoneet mallin englannin kielestä, mutta sitä voidaan soveltuvin osin käyttää kuvaamaan myös muita kieliä. Mallissa kuulija tunnistaa uudet sanat (ovatko ne funktio- vai sisältösanoja) ja niiden päätteet (pääte kertoo siitä, millainen sana on kyseessä, koska tietyt päätteet sopivat vain tietynlaisiin sanoihin). Tunnistettuaan esimerkiksi funktiosanan, kuten pronominin, kuulija tietää, että on alkamassa uusi konstituentti. Kun kuulija on huomannut konstituentin alun, hän alkaa etsiä siihen sopivaa sisältösanaa (verbi, adjektiivi, substantiivi tai adverbi). Näin hän etenee jokaisen uuden sanan kohdalla yrittäen liittää sen johonkin konstituenttiin. Kun kuulija on tunnistanut kaikki konstituentit, hän muodostaa tulkinnan lauseesta. Sen jälkeen, kun lause on jäsennelty tietyllä tavalla konstituentteihin muistissa, on vaikea muuttaa jäsentelyä, sillä se vaatii paljon prosessointikapasiteettia. Syntaktista näkökulmaa on kritisoitu siitä, että se koskee vain englantia eikä ota huomioon semanttista tai pragmaattista näkökulmaa. Syntaktisen lähestymistavan rinnalla kulkeekin semanttinen näkökulma. (Mts. 57 - 72.)

Semanttinen malli lähtee liikkeelle siitä, että lause viittaa entiteetteihin, tapahtumiin ja faktoihin. Se perustuu myös siihen, että puhujan uskotaan kertovan totuus, olevan relevantti ja hänen lauseidensa olevan selkeitä ja yksitulkintaisia. Myös semanttisen mallin mukaan lause jaetaan konstituentteihin, mutta perusteena ovat propositiot, joita lauseet muodostavat. Propositioita muodostetaan sisältösanojen avulla ja nominilausekkeet korvataan viittauksilla suoraan entiteetteihin. Yksi semanttisista strategioista on etsiä ensimmäinen nomini-verbi-nomini -ketju ja tulkita se agentti-toiminta-objekti -ketjuksi, ellei lausetta ole muuten merkitty. Mallissa luotetaan myös siihen, että vanha tieto edeltää uutta, ellei siitä ole muita merkintöjä. (Clark & Clark 1977: 72 - 79.)

Clark & Clark (1977) ovat käsitelleet myös monitulkintaisten ilmausten ymmärtämistä. He esittelevät kolme erilaista teoriaa, mutta päätyvät kahden teorian yhdistelmään. The Garden Path -teorian mukaan ihmiset lukevat lauseen vain kerran eivätkä edes huomaa sen monitulkintaisuutta. Jos ensimmäinen tulkinta ei sovi yhteen myöhemmin tulevan tiedon kanssa, palataan takaisin ja etsitään uutta tulkintaa. The Many Meanings -teorian mukaan ihminen huomaa lukiessaan lauseen monitulkintaisuuden lukiessaan lausetta ja arvioi samalla kontekstin pohjalta, mikä tulkinta on oikea. No Meaning -teoria puolestaan väittää, että lukijalle ei aluksi synny yhtään tulkintaa, vaan konteksti ohjaa löytämään oikean. Clark & Clark päätyvät ratkaisuun, jossa yhdistyvät The Garden Path ja The Many Meanings -teoriat. Sen mukaan monitulkintaisten ilmausten ymmärtäminen kulkee seuraavasti. Lukija huomaa monitulkintaisuuden ja yrittää kontekstin avulla löytää tilanteeseen sopivan tulkinnan. Jos konteksti ei tarjoa riittävää tukea millekään tulkinnalle, lukijan on vain valittava yksi tulkinta ja tartuttava siihen. Mikäli valinta osoittautuu vääräksi, lukijan on koetettava muistella lauseen pintarakennetta ja luoda sen pohjalta uusi tulkinta. Tässäkin toimitaan syntaktisten ja semanttisten strategioiden periaatteiden mukaisesti. (Mts. 80 - 84.)

Ymmärtämisprosessissa ovat olennaisessa osassa aina myös lukijan tiedot maailmasta. Maailmantieto voi olla arkitietoa, joka perustuu ihmisen omiin kokemuksiin tai ensyklopedista tietoa, joka saavutetaan välillisemmin, esimerkiksi lukemalla. Maailmantieto voi vaihdella paljonkin yksilöstä toiseen ja vaikuttaa näin erilaisiin tulkintoihin.

1.3 Relevanssiteoria

1.3.1 Relevanssiteorian edeltäjät

Yleisesti ajatellaan, että viestinnästä voidaan ja pitäisikin muodostaa yleinen teoria. Ensimmäinen pitkään, Aristoteleesta modernin semiotiikan aikoihin, käytössä ollut yritys selittää viestintää on ollut koodimalli. Siinä puhuja koodaa ajatuksensa kielelliseksi signaaliksi ja lähettää sen jonkin kanavan (esimerkiksi ääni ilmassa) kautta kuulijalle, joka dekoodaa signaalin ja vastaanottaa näin puhujan ajatuksen. Vain melu tai muu jokin muu häiriö voi vaikeuttaa viestin perille menoa. Koodimallin mukaan puhuja

yksinkertaisesti siirtää ajatuksensa toisen aivoihin. (Sperber ja Wilson 1986: 3 - 7.)

Sperberin ja Wilsonin mukaan koodimallin päämeriitti on se, että se on selittävä: ilmaukset onnistuvat välittämään ajatuksia. He kuitenkin kritisoivat sitä, että ihmisten välinen viestintä olisi vain koodausta ja dekoodausta. Erityisesti viestin ymmärtäminen on monimutkaisempi prosessi kuin pelkkä dekoodaaminen. Sperber ja Wilson ovat kuitenkin sitä mieltä, että koodimalli on edelleen ainoa käyttökelpoinen selitys siitä, kuinka viestintä ollenkaan on mahdollista. (Mts. 6 - 8, 174.)

Grice julkaisi 1957 kirjoituksensa `Meaning´ ja aloitti samalla uuden aikakauden viestinnän tutkimuksessa. Hänen ajatuksensa olivat pohjana koodimallin rinnalle nousseessa päättelymallissa. Grice esitteli intention käsitteen, jolla tarkoitetaan puhujan tietoista aikomusta vaikuttaa kuulijaan, saada kuulija reagoimaan viestiin. Jo se, että kuulija huomaa puhujan yrittävän saada tietyn reaktion aikaan kuulijassa, aiheuttaa sen. Kuulijan on siis vain tunnistettava puhujan intentio. "Communication is successful not when hearers recognise the linguistic meaning of the utterance, but when they infer the speaker´s `meaning´ from it." (Mts. 21 - 24.)

Koodi- ja päättelymalli eivät ole keskenään ristiriitaisia, vaan ne voidaan yhdistää monin tavoin. Pragmaatikot, kielifilosofit ja psykolingvistit ovat osoittaneet, että kielellisessä viestinnässä on sekä koodausta että päättelyä. Koodimalli ei yksin riitä selittämään ihmisten kielellistä viestintää, mutta se edistää päättelymallin mukaisesti etenevää viestintää, jolloin se on apukeino puhujan intentioiden tunnistamisprosessissa. Koodi voi olla esimerkiksi jokin puhujan ja kuulijan yhteinen luonnollinen kieli, jolla puhuja voi ilmaista intentionsa. Sperber ja Wilson kritisoivat Gricen teoriaa siitä, että sitä ovat kehitelleet filosofit, joiden päällimmäisenä tarkoituksena on ollut määritellä käsitteet *merkitys* ja *kommunikaatio*. Olennaisempaa heidän mielestään olisi keskittyä siihen, miten ihmiset keskenään viestivät. (Mts. 27 - 32.)

1.3.2 Relevanssiteoria ja sen keskeiset käsitteet

Sperber ja Wilson lähtivät kehittämään omaa viestintämalliaan Gricen perusajatuksen pohjalta. Heidän mukaansa Gricen tärkein huomio oli ajatus, jonka mukaan viestintä on mahdollista niin kauan kuin puhujan intentio jollain tavalla tunnistetaan. (Sperber ja Wilson 1986: 25.)

Sperberin ja Wilsonin relevanssiteoria on kognitiivinen malli viestinnästä. Sen mukaan viestintä ei ole merkitysten tai ajatusten kopioiden siirtoa ihmiseltä toiselle vaan sen tarkoituksena on laajentaa viestinnän osapuolten yhteistä kognitiivista ympäristöä. Se tapahtuu niin, että puhuja tekee päätelmiä siitä, millaista tietoa kuulijan olisi helppo käyttää hyväkseen. Tämä on helpompaa, jos puhuja tuntee kuulijan kognitiivista ympäristöä. Tämän jälkeen hänen intentionsa on tehdä tietyt oletukset ilmeisiksi kuulijan kognitiivisessa ympäristössä. Kuulija puolestaan prosessoi uutta informaatiota entisten oletustensa pohjalta. Relevanssiteoria perustuu relevanssin periaatteeseen, jonka mukaan "every act of ostensive communication communicates the presumption of its own optimal relevance" (Mts. 158). Teorian mukaan viestintä itsessään siis sisältää takuun relevanssista. Sen mukaan myös kuulija osaa intuitiivisesti erottaa relevantin irrelevantista. (Mts. 43 - 193.)

Relevanssiteoria käsittää viestinnän *ostensiivis-inferentiaaliseksi* (*ostensive-inferential communication*). Ostensiivisuus tarkoittaa viestintäkäyttäytymistä, jossa puhuja tekee ilmeiseksi intentionsa tehdä jokin kuulijan oletuksista ilmeiseksi. Kuulijan on tämän intention tunnistettuaan pääteltävä, minkä oletuksen on tarkoitus tulla ilmeiseksi ja laajentaa heidän yhteistä kognitiivista ympäristöään. Ostensio ja päättely ovat siis samoja prosesseja, mutta niitä tarkastellaan eri näkökulmasta: puhuja käyttäytyy ostensiivisesti ja kuulija inferentiaalisesti. Sperber ja Wilson määrittelevät ostensiivis-inferentiaalisen viestinnän seuraavasti: "the communicator produces a stimulus which makes it mutually manifest to communicator and audience that the communicator intends, by means of this stimulus, to make manifest or more manifest to the audience a set of assumptions". (Mts. 50 - 63.)

Kognitiivisella ympäristöllä (*cognitive environment*) Sperber ja Wilson tarkoittavat yksilölle ilmeisten asiantilojen joukkoa. Siihen kuuluu kaikki se, mitä ihminen voi havainnoida tai päätellä. Näin ollen kognitiivinen ympäristö sisältää yksilön kognitiiviset kyvyt sekä fyysisen ympäristön. Kognitiivinen ympäristö sisältää myös kaiken sen tiedon, josta yksilön on mahdollista tulla tietoiseksi. Sperber ja Wilson esittävät esimerkin, jossa lukijalle sanotaan "Ronald Reagan ja Noam Chomsky eivät koskaan pelanneet yhdessä biljardia" ja todistetaan, ettei asiasta ole tietoinen ennen kuin se tehdään ilmeiseksi. Näin osoitetaan myös se, että lukijan kognitiivinen ympäristö sisältää tämän tiedon ja mahdollisuuden tulla siitä tietoiseksi. (Mts. 38 - 40.)

Kahden eri yksilön kognitiiviset ympäristöt eivät voi koskaan olla identtiset, koska eri yksilöiden kognitiiviset kyvyt ovat erilaiset ja kehittyvät kokemusten kautta. Sen sijaan kognitiiviset ympäristöt voivat leikata toisiaan ja tämä leikkausalue on heidän jakamansa kognitiivinen ympäristö. Kognitiivisen ympäristön jakaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kumpikin viestinnän osapuoli tekisi samat oletukset ilmeisiksi, pikemminkin on sanottava, että heillä on siihen mahdollisuus. Jos viestijät huomaavat jakavansa kognitiivisen ympäristön, sitä kutsutaan *yhteiseksi kognitiiviseksi ympäristöksi* (*mutual cognitive environment*). Silloin kumpikin osapuoli tiedostaa, että oletukset ovat ilmeisiä kummallekin. Yhteinen kognitiivinen ympäristö laajenee, jos viestintä onnistuu. (Mts. 38 - 46.)

Ostensiivis-inferentiaalisessa viestinnässä viestijän on tehtävä yleisölle ilmeiseksi intentio tehdä jokin asia ilmeiseksi. Nämä intentiot ovat informatiivisia ja kommunikatiivisia. Ne liittyvät siihen, mitä viestitään. Yleisesti ajatellaan, että ihmiset viestivät merkityksiä tai ajatuksia, mutta Sperberin ja Wilsonin mukaan viestijä pyrkii muuttamaan kuulijan kognitiivista ympäristöä. *Informatiivisen intention* (*the informative intention*) tarkoitus on tehdä jotkin kuulijan oletukset ilmeisiksi tai enemmän ilmeisiksi. Puhujan intentio voi olla tehdä tietyt tarkasti määrätyt oletukset ilmeiseksi, jolloin ne voidaan esittää listan muodossa. On myös mahdollista, että puhuja ei halua minkään tietyn oletuksen tulevan ilmeiseksi. Silloin hänen intentionsa on mahdollistaa kaikkien asiaan liittyvien oletusten teko ilmeiseksi. Sperberin ja Wilsonin esimerkissä puhuja mainitsee päänsä olevan kipeä eikä halua minkään oletuksen tulevan toista enemmän ilmeiseksi, vaan mahdollistaa kaikkien kyseisessä tilanteessa mahdollisten oletusten tulon ilmeiseksi. *Kommunikatiivisen intention* (*the communicative intention*) tarkoituksena on tehdä kuulijalle ja puhujalle yhteisesti ilmeiseksi, että puhujalla on informatiivinen intentio. Tällä on merkitystä erityisesti sosiaalisesti; kun puhujalla ja kuulijalla on yhteinen kognitiivinen ympäristö, vuorovaikutuksen mahdollisuudet paranevat. Kun puhuja on tehnyt informatiivisen intentionsa yhteisesti ilmeiseksi, kaikki viestinnän osapuolet tietävät, että sen täyttyminen on kuulijasta kiinni. (Mts. 54 - 64.)

Oletukset (*assumptions*) muodostavat *kontekstin* (*context*), johon uutta tietoa yhdistetään. Konteksti on psykologinen rakennelma, joka sisältää kuulijan oletukset maailmasta samoin kuin "tulevaisuuden odotukset, tieteelliset hypoteesit tai uskonnolliset uskomukset, muistot, yleiset kulttuuriset oletukset sekä uskomukset puhujan mielentilasta" (Mts. 15).

Kun ihminen saa uutta tietoa, hänen on valittava niihin sopiva konteksti, jonka valinnassa yksilön ensyklopedisella muistilla on tärkeä osa: se rajaa mahdollisten kontekstien joukon. Oletuksista, joita tulee eri lähteistä (pitkä- ja lyhytkestoinen muisti, havainnot), valitaan näin sopiva konteksti uudelle tiedolle. (Mts. 15 - 16, 137 - 138.)

Oletusten pohjana voi olla neljä erilaista lähdettä: aistihavainnot, lingvistinen dekoodaus, muistissa olevat oletukset ja oletusskeemat sekä päättely. Aistein havaitut oletukset ovat yleensä vahvoja, sillä ihmisen aistimekanismit ovat kehittyneet evoluution tuloksena ja pystyvät hyvin mukautumaan kulloiseenkin tehtäväänsä. Lingvistisen dekoodauksen avulla ihminen saa tietoonsa muiden kertomia asiantiloja. Hän kuulee puhujan tuottaman ilmauksen ja antaa sille loogisen muodon, mikä johtaa oletuksen syntymiseen. Käsitteellinen muisti sisältää oletuksia (auto on tallissa ; kun vesi on sata-asteista, se kiehuu) tai valmiita oletusskeemoja eli loogisia muotoja, joita voidaan täydentää sopivalla tosiasiatiedolla jollain tietyllä hetkellä (ulkolämpötila on ----- astetta => ulkolämpötila on 6 astetta ; ----- on maisteri => Pekka on maisteri). Oletusskeemoista tulevat oletukset sisältävät tietyn alku-uskottavuuden, jonka perusteella ne ovat prosessoinnin arvoisia. Viimeinen oletusten lähde ovat päätelmät, joita muodostetaan tietyistä alkuoletuksista (Tämä on orkidea. Orkideat ovat harvinaisia kukkia. => Tämä on harvinainen kukka.). Sperberin ja Wilsonin mukaan päättely on olennaisin tapa luoda uusia oletuksia. (Mts. 75 - 83.)

Oletuksiin liittyy läheisesti *kontekstuaalinen teho* (*contextual effect*) sillä "an assumption is relevant in a context if and only if it has some contextual effect in that context" (Mts. 122). Viestintä on kontekstuaalisesti tehokasta, jos se luo uutta tietoa kuulijan kontekstiin yhdistämällä vanhaa jo olemassaolevaa tietoa uuteen. Näin ollen viestintä, joka tarjoaa vain vanhaa tietoa, on relevanssiteorian mukaan irrelevanttia. Kontekstuaalinen teho voi olla irrelevanttia kolmessa tapauksessa: uusi tieto ei yhdisty mihinkään vanhaan oletukseen, oletus on jo olemassa eikä sen vahvuus muutu tai se on ristiriitainen kontekstin kanssa ja on näin ollen liian heikko muuttamaan sitä. (Mts. 108 - 122.)

1.3.3 Relevanssiteorian kritiikkiä

Relevanssiteoriaa on kritisoitu eri syistä. Nikko (1991) tutki, miten natiivi ja vieraan kielen puhuja ymmärsivät toisiaan. Hän käytti ymmärtämisen tutkimisessa apuna relevanssiteoriaa. Hän pitää relevanssiteoriaa liian ylei-

senä: se ei kerro, miten kielellinen koodaus ja päättelyprosessi toimivat yhdessä ihmisen ymmärtämisprosessissa. Myös teorian soveltaminen keskustelun analysointiin jää tutkijan omaksi tehtäväksi. (Mts. 196 - 197.)

Leiwo, Luukka ja Nikula (1992) korostavat viestinnän sosiaalisuutta, mikä jää relevanssiteoriassa sivuosaan. Heidän parannusehdotuksensa olisi liittää merkitysneuvottelut relevanssiteorian yhteyteen. Silloin puhuja ja kuulija voisivat neuvotella siitä, mitä oletuksia puhujan on ollut tarkoitus tehdä ilmeisiksi ja mitkä oletukset ovat yleensäkään mahdollisia. (Mts. 40.) Relevanssiteorian mukaanhan kaikki vastuu viestinnän onnistumisesta on puhujalla, mikä ei ole kaksisuuntaiselle viestinnälle tyypillistä.

Yksi relevanssiteorian ongelmista on, että sen pohjalta ei voida tehdä etukäteisoletuksia, vaan keskustelussa tai muunlaisessa viestinnässä ilmenneet vaikeudet tai muut yllättävät asiat voidaan selittää vasta jälkikäteen. Näin relevanssiteorian avulla voidaan selittää kaikki tutkimustulokset tutkimuksen tekemisen jälkeen.

2 Monitulkintaisuus suomen kielessä

2.1 Suomen kielen monitulkintaisuus ja sen lajit

Monitulkintaisuus ei ole kielen arvoa alentava tekijä, vaan osoittaa, miten joustava ja ilmaisuvoimainen kieli on. Lisäämällä tuttuun sanaan uuden merkitysvivahteen kielenkäyttäjä voi ilmaista täysin uusia asioita. Monitulkintaisuus on kielelle tyypillinen ilmiö, jonka esiintymiseen vaikuttaa kunkin kielen systeemi. Karlssonin (1994) mukaan noin puolet englanninkielisen tekstin sanoista on ainakin kaksimerkityksisiä. Hän mainitsee esimerkiksi lekseemin *that*, jolle voidaan osoittaa ainakin viisi tulkintaa. Ruotsin kielessä monitulkintaisia sananmuotoja on englantia enemmän, yli 65 prosenttia. Hyvä esimerkki on *en*, joka voi olla artikkeli, lukusana, substantiivi, pronomini tai adverbi. Suomenkielisessä tekstissä on paljon vähemmän monitulkintaisia sananmuotoja kuin ruotsissa ja englannissa, vain noin 15 prosenttia. Suomen kielen sananmuodot ovat pitempiä, mikä johtuu suuresta päätteiden määrästä. (Mts. 1994: 3, 80.)

Luonnollinen kieli sisältää useita monitulkintaisuuden lajeja. Laalo (1988, 1989, 1990) on tutkinut suomen kielen monitulkintaisuutta ja esittänyt suomen monitulkintaisuuden lajien jaon. Seuraavan kuvion olen tehnyt Laalon (1989: 94, 1990: 25 - 38) pohjalta.

Kuvio 1. Suomen kielen monitulkintaisuuden lajit

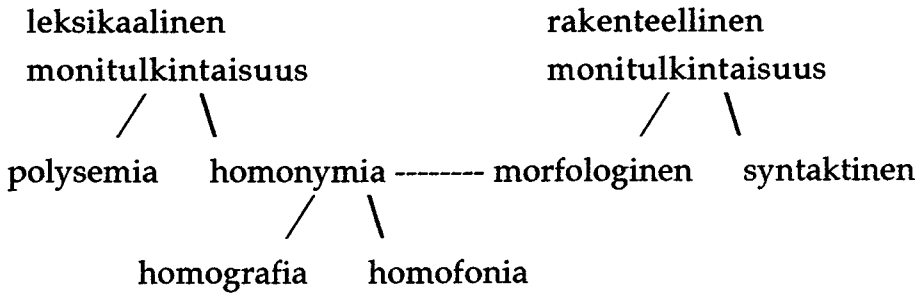

Leksikaalinen monitulkintaisuus liittyy sanastoon ja rakenteellinen monitulkintaisuus kielen eri rakenteiden samankaltaisuuteen eli siihen, "että keskenään erilaiset kielen rakenteet lankeavat yhteen kielen lineaarisella pintatasolla". Rakenteellisella monitulkintaisuudella tarkoitetaan tapauksia, joissa kielen erilaiset rakenteet ovat samanlaisia pintatasolla. "Rakenteellinen monitulkintaisuus voidaan jakaa kahteen alaryhmään sen

mukaan, lankeavatko erilaiset rakenteet toinen toisensa kanssa yhteen sanan sisällä (morfologinen monitulkintaisuus) vai käsittääkö yhteenlankeaminen usean sanan jakson (syntaktinen monitulkintaisuus)". (Laalo 1990: 29.)

2.2 Leksikaalinen monitulkintaisuus

2.2.1 Polysemia

Polysemiassa yhdellä lekseemillä on kaksi tai useampia merkityksiä. Esimerkkinä polysemiasta on suomen lekseemi *laskea*, jolle ovat kehittyneet ainakin seuraavat merkitykset: `siirtää alas´, `alentaa tasoa´, `valuttaa, juoksuttaa´, `päästää lävitse´ jne. (Laalo 1990: 26.) Jokin sanan merkityksistä voi erottua päämerkitykseksi eli ensisijaiseksi muihin nähden. Päämerkitys ei välttämättä ole sanan vanhin merkitys, vaikka sanan muut merkitykset ovatkin usein kehittyneet sen pohjalta. Päämerkitys on voinut kehittyä myös jostakin aiemmasta merkityksestä. Sana *pilkka* on aiemmin merkinnyt konkreettista `puun kylkeen tehtyä merkkiä´, josta se on kehittynyt merkitsemään `häpäisevää puhetta´. Nykyisin uudempi, abstrakti merkitys on selvästi ensisijainen eli näin ollen päämerkitys. (Kangasniemi 1997: 47.)

Kangasniemi (1997: 48) käyttää polyseemisyyden asteen käsitettä. Sillä hän tarkoittaa sitä, että sanojen merkitysten määrä korreloi sanan esiintymistaajuuden kanssa. Eli mitä useampi merkitys, sitä käytetympi sana. Verbeillä on keskimäärin enemmän merkityksiä kuin substantiiveilla. Tämä taas "korreloi eri sanaluokkien tyypillisten tarkoitteiden konkreettisuuserojen kanssa. Perustendenssi on selvä: mitä konkreettisempi ja pysyvämpi lekseemin tarkoite, sitä vähemmän alamerkityksiä. Monien substantiivien tyypilliset tarkoitteet ovat selvärajaisia olioita, joiden nimeämiseen on luontainen tarve. Verbien tyypilliset tarkoitteet (tilat, tapahtumat, tekemiset jne.) ovat luonteeltaan paljon häilyvämpiä." (Karlsson 1994: 197 - 198.)

Asiaa enempää ajattelematta voisi väittää polysemian olevan kielenkäyttöä hankaloittava ilmiö. Jos kielenkäyttäjä tunnistaa tekstissä olevan monitulkintaisen sanan, hänen on erilaisia vihjeitä apuna käyttäen selvitettävä, mitä merkitystä kirjoittaja on tarkoittanut. Kontekstista saa kuitenkin useimmiten tarvittavat vihjeet niin, ettei virhetulkintoja synny. Karlsson (1994: 198) esittää arvion, jonka mukaan ilman polysemiaa suo-

messa pitäisi olla perussanoja 70 000:n sijasta noin kolminkertainen määrä eli yli 200 000. Niin suuri määrä aiheuttaisi ongelmia äidinkielen omaksumisessa ja varsinkin vieraan kielen oppimisessa. Puhutussa kielessä tämä tarkoittaisi sitä, että ääntämisen tulisi olla selvää eikä sanoja saisi lyhentää, koska fonologiset erot olisivat pienempiä kuin nykyisin.

2.2.2 Homonymia, homografia ja homofonia

Homonymiassa lekseemit ovat samanasuiset, mutta niillä on täysin eri merkitys. Esimerkiksi lekseemillä *luuttu* on kaksi erilaista merkitystä: `kielisoitin´ ja `rätti´. (Laalo 1990: 26.) Kangasniemen (1997: 44) mukaan lekseemien "merkityksillä itsellään ei ole mitään välitöntä suhdetta toisiinsa".

Penttilä (1975: 323) erottaa toisistaan sananmuotohomonymian ja täydellisen homonymian. Sananmuotohomonymiasta on kyse silloin, kun tiettyjen sananmuotojen välillä on homonymiaa ja täydellisestä homonymiasta silloin, kun eri lekseemien kaikki muodot ovat keskenään samanlaisia. Esimerkkinä täydellisestä homonymiasta Penttilä mainitsee sanan *vaara*, jolla on merkitykset `uhka, riski´ ja `kumpu´.

Homonymiaa aiheuttavat muun muassa lainasanat, jotka vaikuttavat homonymiatapausten syntyyn kahdella tavalla. Lainasanat ovat samanasuisia kielen omaperäisen sanan kanssa tai originaaleiltaan eri asuiset sanat ovat kehittyneet samaan asuun suomessa. Yhteenlankeamista aiheuttavat esimerkiksi alkuperäisen soinnillisen konsonantin korvautuminen soinnittomalla konsonantilla tai sananalkuisten konsonanttiyhtymien yksinkertaistuminen. Suomen lekseemien *haka* molempien merkitysten (`laidunmaa´ ja `koukkumainen, tarttuva tai salpaava laite´) lähtökohta on ruotsissa, jossa ne ovat kaksi eri lekseemiä *hage* ja *hake*. Soinnillisen klusiilin *g* korvautuminen soinnittomalla *k*:lla on aiheuttanut niiden samanasuisuuden suomessa. Sananalkuisten konsonanttiyhtymien aiheuttamasta homonymiasta ovat esimerkkinä lekseemit *krouvi* `kapakka´ ja `karkea´, jotka ovat lainasanoja ruotsista: *grov* `karkea´ ja *krog* `kapakka´ ovat suomen fonologian vuoksi kehittyneet samaan asuun suomessa. (Laalo 1989: 221.)

Homonymian alalajeja ovat homografia ja homofonia. Homografia liittyy kirjoitettuun ja homofonia puhuttuun kieleen. Laalo (1990: 34 - 38) on määritellyt termit sekä suppeassa että laajassa merkityksessä.

Suppeassa merkityksessä homografia kattaa vain sellaiset tapaukset, joissa monitulkintaisuutta on kirjoitetussa, mutta ei puhutussa kielessä. Sana *menekin* voi kirjoitetussa tekstissä olla joko *mennä*-verbin imperatiivi tai substantiivin *menekki* genetiivi. Puheessa nämä muodot erottuvat selvästi: verbin imperatiivina *menekin* ääntyy [menekkin] ja substantiivin genetiivinä [menekin]. Laajassa merkityksessä homografia sisältää kaikki kirjoitetun kielen monitulkintaisuudet huolimatta siitä, miten ne äännetään. (Laalo 1990: 35.)

Homofonia suppeassa merkityksessä sisältää ne monitulkintaiset tapaukset, jotka puheessa ovat monitulkintaisia, mutta kirjoituksessa ovat tulkittavissa vain yhdellä tavalla. *Asukas*-sanan genetiivi ja *asua*-verbin liitepartikkelin sisältävä muoto ääntyvät puheessa samalla tavalla [asukkaan], mutta kirjoituksessa eroavat toisistaan, *asukkaan - asukaan*. Myös yhdyssanan ja sanaliiton välillä voi olla homofoniaa suppeassa merkityksessä. Yhdyssana *karuselli* ja sanaliitto *karu selli* ääntyvät samalla tavalla, mikä johtuu yhdyssanan kolmannen tavun sivupainon ja sanaliiton jälkimmäisen sanan ensimmäisen tavun pääpainon suunnilleen samasta voimakkuudesta. Laajassa merkityksessä homofonia tarkoittaa kaikkea puhutun kielen monitulkintaisuutta riippumatta kirjoitusasusta. (Laalo 1990: 35.)

Homografia ja homofonia suppeasti määriteltyinä ovat suomen kielessä melko harvinaisia. Keskeisissä sananmuotohomonymian tapauksissa on kuitenkin muutamia ryhmiä, jotka ovat homografiaa suppeassa merkityksessä. Näitä ovat nominien ja verbien väliset tapaukset, jotka liittyvät loppukahdennukseen, sekä eräiden verbien infinitiivien ja nominien partitiivien yhteenlankeamiset. Englannissa sen sijaan on paljon homofoniaa ja homografiaa suppeassa merkityksessä, muun muassa sanaparit *suite* ja *sweet* sekä *peace* ja *piece*. (Laalo 1990: 37 - 38.)

2.2.3 Polysemian ja homonymian erottaminen

Laalo (1989) on käsitellyt polysemian ja homonymian erottamista ja rajatapauksia niiden välillä. Sen ratkaiseminen, kuuluuko jokin tapaus polysemiaan vai homonymiaan, ei aina ole selvää, vaan joudutaan käyttämään erilaisia kriteerejä. On käytetty ainakin kolmea kriteeriä jakoon pääsemiseksi: etymologia-, intuitio- ja taivutuskriteerit. (Laalo 1989: 225.)

Etymologiakriteerin mukaan sanan alkuperä ratkaisee, onko tapaus polysemiaan vai homonymiaan kuuluva. Ne sanat, joilla on eri ety-

mologia, ovat homonyymisiä. Esimerkiksi suomen sanapari *kurkku* `kaula, nielu´ ja *kurkku* `eräs vihannes´ ovat homonyymejä, koska niillä on eri etymologia. Etymologiakriteeri on kuitenkin ongelmallinen monestakin syystä. Ensinnäkään kaikkien sanojen etymologia ei ole tiedossa tai se on epäselvä. Toinen ongelma on, ettei etymologiakriteeri vastaa kielenpuhujien intuitiota, vaan osoittaa pelkän diakronisen näkökulman. (Laalo 1989: 225 - 227.)

Intuitiokriteerin erotteluperusteena on kielenpuhujien intuitio. Tämä kriteeri on tärkein, kun tarkastellaan polysemiaa ja homonymiaa synkronisesti. Täysin ongelmaton ei ole intuitiokriteerikään. Eri kielenpuhujilla voi olla erilaiset intuitiot samasta sanasta. Ei ole kuitenkaan järkevää yrittääkään jakaa monitulkintaisia tapauksia tarkasti polysemiaan ja homonymiaan. (Laalo 1989: 227.)

Kolmas erottelukeino on taivutuskriteeri. Kaksi sanaa ovat homonyymejä, jos niillä on erilainen taivutus, esimerkiksi *kuori:kuoren* ja *kuori:kuorin*. Taivutuskriteeri kyllä jakaa sanat polysemiaan ja homonymiaan, mutta sekin voi olla ristiriidassa kielenpuhujien intuition kanssa. Samoin pelkkää taivutuskriteeriä käyttäen polysemiatapausten joukkoon tulee sellaisia sanoja, joiden merkitykset eivät ole etymologisessa eivätkä intuitiivisessa suhteessa toisiinsa. Taivutus on kyseenalainen kriteeri myös siitä syystä, että joskus erimerkityksisten sanojen määrämuodoissa olevien sanojen paradigmat menevät sekaisin, kuten sanoissa *viini* `eräs alkoholijuoma´ ja *viini* `nuolikotelo´. E-vartaloisen *viinen* partitiivi esiintyy samassa muodossa kuin *i*-vartaloisen *viinin* partitiivi *viintä*. (Laalo 1989: 227 - 229.)

Kaikki kolme polysemian ja homonymian erotteluun pyrkivää kriteeriä ovat ongelmallisia. Etymologia- ja intuitiokriteerit eivät jaa sanoja selvästi kahteen luokkaan ja taivutuskriteeri syrjäyttää täysin sekä etymologian että intuition. Paras vaihtoehdoista lienee etymologia- ja intuitiokriteerin yhdistelmä, jota sovelletaan sanakirjojen hakusanojen jaottelussa. (Laalo 1989: 229.)

2.3 Rakenteellinen monitulkintaisuus

2.3.1 Morfologinen monitulkintaisuus

Laalo (1988, 1990) on tutkinut suomen kielen sananmuotohomonymiaa eli morfologista monitulkintaisuutta. Suomen kielessä on paljon sananmuotohomonyymejä, koska sanoilla on useita taivutusmuotoja ja suomessa on paljon vartalo- ja pääteallomorfeja. Myös morfofonologiset prosessit aiheuttavat homonymiaa. (Laalo 1988: 93.)

Ensin Laalo (1988: 93) jakoi sananmuotohomonymiatapaukset viiteen ryhmään sen perusteella, mitkä tekijät aiheuttavat monitulkintaisia muotoja. Sananmuotohomonymian tapaukset jakautuivat seuraavasti:

1. Nominien perusmuotojen ja toisten nominien taivutusmuotojen väliset yhteenlankeamiset.
2. Nominien ja verbien yhteenlankeamiset.
3. Morfofonologisten prosessien aiheuttamat yhteenlankeamiset.
4. Erilaista segmentointia edellyttävät yhteenlankeamiset.
5. Saman sanan samanasuiset eri muodot.

Jaottelu erotti selkeästi eri tekijöiden aiheuttamat homonymiatapaukset omiksi ryhmikseen, mutta ryhmissä oli paljon päällekkäisyyksiä. Uuden kolmijaon Laalo (1990) otti käyttöön Ülle Viksiltä (1984), joka on jakanut viron kielen sananmuotohomonymiatapaukset sen perusteella ryhmiin. Kolmijaottelussa sanat jaetaan selvästi ja johdonmukaisesti ryhmiin, mikä on olennaisempaa kuin ryhmittely homonymiaa aiheuttavien tekijöiden perusteella. Jaottelussa ryhmät ovat seuraavat: paradigmansisäiset tapaukset, muotoryhmän sisäiset tapaukset ja eri muotoryhmien väliset tapaukset. (Laalo 1990: 41.)

2.3.1.1 Paradigmansisäinen sananmuotohomonymia

Paradigmansisäisissä tapauksissa tiedetään, mistä lekseemistä on kyse, mutta epäselvää on, mitä kyseisen lekseemin muotoa se edustaa. Tätä monitulkintaisuustyyppiä on suomen kielessä vain muutamia muotoryhmiä. Tärkeimmät näistä ovat sanaluokittain jaoteltuna eräät substantiivien omistusliitteiset muodot, adjektiivien superlatiivi- ja instruktiivimuotojen yhteenlankeamiset sekä verbeistä mm. eräät yhteenlankeavat preesens- ja

imperfektimuodot. (Laalo 1990: 43.) Esittelen seuraavassa kunkin ryhmän tyypillisimpiä tapauksia.

Nomineissa monitulkintaisuutta aiheuttavat omistusliitteiset yksikön nominatiivin ja genetiivin sekä monikon nominatiivin yhteenlankeavat muodot. Muotojen samanasuisuus johtuu siitä, että omistusliitteisissä muodoissa on aina vahva aste, ja siitä, että omistusliitteen edeltä katoaa suffiksin loppukonsonantti.

takki: takkini: takkisi: takkinsa: takkimme: takkinne: takkinsa
takin: takkini: takkisi: takkinsa: takkimme: takkinne: takkinsa
takit: takkini: takkisi: takkinsa: takkimme: takkinne: takkinsa
(Mts. 44.)

Adjektiiveissa yhteen lankeavat superlatiivin yksikön nominatiivi ja monikon instruktiivi. Tällaiset tapaukset ovat produktiivisia, koska ne voidaan muodostaa kaikista adjektiiveista lukuun ottamatta muutamia erikoistapauksia (*pitkä:pisin:pitkin*). Superlatiivit esiintyvät kielenkäytössä tiheästi, mutta instruktiivimuodot esiintyvät lähinnä fraaseissa kuten *selvin päin* tai *ehjin nahoin*. (Mts. 45.)

Verbien osalta monitulkintaisuutta esiintyy muutamissa tapauksissa. Tiettyjen *i*-vartaloisten verbien preesens- ja imperfektimuodot ovat keskenään samanasuisia. Tähän ryhmään kuuluvat verbit ovat *i*-vartaloisia, jotka yksikön kolmatta persoonaa lukuun ottamatta ovat samanasuisia (esimerkiksi *oppia*-verbi: *opin, opit, opimme, opitte, oppivat,* mutta *oppii:oppi*). Ryhmään kuuluvat myös *i*-loppuiseen diftongiin päättyvät vartalot, joita ovat *Oi*-loppuiset verbit (*arvioin, arvioit, arvioi, arvioimme, arvioitte, arvioivat*) ja *Vi*-vartaloiset yksitavuiset verbit (*uin, uit, ui, uimme, uitte, uivat*). Supistumaverbit, joiden vokaalivartalo päättyy konsonantti + *AA* -ainekseen, on samanasuinen preesensin yksikön 3. persoonassa kuin vokaalivartalo (Timo *hyppää* - Älä *hyppää*). Samanlaisia tapauksia ovat myös yksitavuiset ja *Oi*-vartaloiset verbit. (Mts. 46 - 47.)

2.3.1.2 Muotoryhmän sisäinen sananmuotohomonymia

Muotoryhmän sisäisessä sananmuotohomonymiassa eri lekseemeillä on keskenään samanlaiset muodot. Tällaista monitulkintaisuutta aiheuttavat morfofonologiset prosessit, joista erityisesti astevaihtelu ja vartalon loppuvokaalin muutokset suffiksin *i*:n yhteydessä ovat merkittäviä. (Laalo 1990: 48.)

Pelkän astevaihtelun aiheuttama monitulkintaisuus on suomen kielessä melko harvinaista. On kuitenkin muutamia tapauksia, joissa astevaihtelu yksin luo monitulkintaisia sananmuotoja. Tällaisia ovat esimerkiksi tapaukset, joissa heikkoasteinen muoto on samanasuinen kuin toisen lekseemin muoto, jossa on sama mutta vaihtelematon konsonantti tai konsonanttiyhtymä (*turpa:turvan, turva:turvan*). Esimerkkejä astevaihtelun aiheuttamasta monitulkintaisuudesta ovat mm. seuraavat:

lk:ll	*sulka + sula*	*:sulassa*
nk:ng	*tanko + tango*	*:tangossa*
nt:nn	*pinta + pinna*	*:pinnassa*
k:0	*haku + hauki + hauis*	*:hauista*

(Mts. 48 - 49.)

Yleisempiä ovat kuitenkin tapaukset, joissa astevaihtelu on vain osatekijä monitulkintaisuudessa. Esimerkiksi *jyrkin*-muoto voi olla astevaihteluton genetiivimuoto erisnimestä *Jyrki* tai adjektiivin *jyrkkä* superlatiivi, jossa astevaihteluun yhdistyy suffiksin *i*:stä aiheutuva vokaalin kato. (Mts. 48.)

Huomattavasti suurempi ryhmä muotoryhmän sisäisessä sananmuotohomonymiassa ovat vartalonloppuisen vokaalin muutokset suffiksin *i*:n edellä. Ryhmään kuuluvien nominien toisessa tavussa on joko *ei, oi* tai *i*. Toisen tavun *ei*:n tärkeimmät esiintymisyhteydet ovat seuraavien taivutustyyppien monikon taivutusvartalot: *i*-vartalot (*korkki:korkeissa*), *eA*-nominit (*korkea:korkeissa*) ja *e**-vartalot (*kuve:kupeissa*). Esimerkkejä toisen tavun *ei*:n sisältävistä monitulkintaisista muodoista:

taivutusmuoto	*i*-vartalo	*eA*-nomini	*-e*:ee-*
haaveista	*haavi*		*haave*
kopeista	*koppi*	*kopea*	
kumeista	*kumi*	*kumea*	
lakeista	*laki*	*lakea*	*lae*
säkeistä	*säkki*		*säe*
väreistä	*väri*		*väre*

(Mts. 50 - 52)

Toisen tavun *oi*-aineksen aiheuttama monitulkintaisuus ilmenee *a*- ja *o*-vartaloisten nominien monikon taivutusmuodoissa. On tapauksia, joissa toisen tavun *oi* aiheuttaa monitulkintaisuutta kaikissa monikkomuodoissa kuten *aidoiksi* (*aita - aito*) ja *lakoiksi* (*lakka - lakko*). Määrämuodoissa ovat samanasuisia esimerkiksi jotkut sanojen *arka* ja *aro*

tai *sala* , *salo* ja *salko* monikon taivutusmuodoista (esimerkiksi *aroiksi, saloiksi*). (Mts. 54.)

Monikon *i* aiheuttaa monitulkintaisuutta tapauksissa, joissa se aiheuttaa vartalon loppuvokaalin kadon kaksitavuisissa *e*- ja *ä*-vartaloisissa sekä niissä kaksitavuisissa *a*-vartaloissa, joissa ensimmäinen vokaali on labiaalinen. Sanat *joka* ja *joki* ovat näin ollen samanasuisia useissa monikkomuodoissa kuten *joissa, joista, joille* lukuun ottamatta partitiivia ja genetiiviä. (Mts. 55.)

2.3.1.3 Muotoryhmien välinen sananmuotohomonymia

Muotoryhmien välinen sananmuotohomonymia on huomattavasti sekakoosteisempi ja laajempi kuin muut morfologisen monitulkintaisuuden ryhmät. Tähän ryhmään kuuluvat tapaukset pitää segmentoida eri tavoin, jotta ne voidaan tulkita erimerkityksisiksi. Muotoryhmien välisiä tapauksia on luokiteltu seuraavanlaisiin ryhmiin: nominin perusmuodon ja taivutusmuodon yhteenlankeamiset, yhdyssanat, nominien ja verbien väliset yhteenlankeamiset ja muut edellisiin ryhmiin sopimattomat. (Laalo 1990: 56 - 82.)

Nominin perusmuodon ja taivutusmuodon yhteenlankeamisissa suurimmat ryhmät ovat nominatiivin ja partitiivin, genetiivin tai essiivin samanasuiset muodot. Samanasuisten nominatiivien ja partitiivien sananmuotojen lopussa on jokin seuraavista aineksista:

	nominatiivi	partitiivi
-aa	*vajaa*	*vaja+a*
-eA	*hirveä*	*hirvi+ä*
-iA	*biologia*	*biologi +a*
-Oja	*latoja*	*lato+ja*
-Uja	*kutsuja*	*kutsu+ja*
-ntA	*jyrsintä*	*jyrsin+tä*
-stA	*keskusta*	*keskus+ta*
-tA	*häntä*	*hän+tä*

(Mts. 56 - 58.)

Nominatiivin ja genetiivin yhteenlankeamiset kuuluvat lähinnä kahteen ryhmään: tekimennimiin ja karitiiviadjektiiveihin. Genetiivimuoto sanasta *pelätti* on samanasuinen kuin tekimennimi-nominatiivi *pelätin*. Samoin karitiiviadjektiivi *päätön* lankeaa yhteen sanan *päättö* genetiivin kanssa. Essiivin ja nominatiivin yhteenlankeavista muodoista useimmiten esiintyviä ovat persoonapronominit *minä* ja *sinä*,

jotka ovat samanasuisia pronominien *mikä* ja *se* essiivimuotojen kanssa. Näiden lisäksi on nominien deverbaalijohdoksia kuten *kumina* ja *mutina*, jotka lankeavat yhteen yksikön tai monikon essiivimuotojen kanssa (*kumi+na, mut+i+na*). Muiden sijojen kuin partitiivin, genetiivin ja essiivin kanssa samanasuisia nomineja on suomessa vähän, koska on vähän sanoja, joiden perusmuodon loppuosa on samanasuinen jonkin sijapäätteen kanssa. On kuitenkin muutamia tapauksia, joissa yksikön nominatiivi on samanasuinen toisen nominin omistusliitteisen tai liitepartikkeliin päättyvän muodon kanssa. Ne liittyvät seuraavanlaisiin sananloppuihin: *-ni* (*suoni - suo+ni*), *-si* (*teesi - tee+si*), *-kO* (*tasanko - tasan+ko*) ja *-pA(s)* (*syöpä - syö+päs*). (Mts. 58 - 62.)

Sellaiset monitulkintaisuustapaukset, joissa ainakin yhtenä tulkintavaihtoehtona on yhdyssana, ovat hyvin produktiivisia ja yleisiä. Yhdyssanan kanssa samanasuinen voi olla joko jonkin yhdistämättömän lekseemin jokin muoto tai toinen yhdyssana. Lekseemi *lauluilta* voidaan tulkita yhdyssanaksi (*laulu+ilta*) tai *laulu*-sanan monikon ablatiiviksi (*laulu+i+lta*). Esimerkkinä tapauksesta, jossa molemmat eri segmentointia vaativat tulkinnat ovat yhdyssanoja, voisi olla *koululaiskuri*, joka voidaan segmentoida kahdella eri tavalla *koulu+laiskuri* tai *koululais+kuri*. Edellisistä poikkeavat tapaukset, joissa tietty yhdyssanan taivutusmuoto on samanasuinen toisen lekseemin tietyn muodon kanssa. Sekä *keskiyö* että *keskiö* taipuvat samalla tavalla monikon genetiivissä (*keskiöiden*). Kaikki tällaiset tapaukset eivät kuitenkaan puheessa ole monitulkintaisia, vaan ne äännetään eri tavalla. Esimerkiksi *pehmoisä:pehmoisien* ja *pehmoinen:pehmoisien*. Mikäli tarkoitetaan *pehmoisiä*, tulee ääntämykseen *pehmoisien* tavuraja *o*:n ja *i*:n väliin. (Mts. 62 - 66.)

Nomineilla ja verbeillä on paljon samanasuisia suffikseja:

	nomini	verbi
-A	partitiivin pääte *keksiä*	1. infinitiivin tunnus *keksiä*
-mme	omistusliite *kutsumme*	persoonapääte *kutsumme*
- n	genetiivin pääte *keksin*	persoonapääte *keksin*
-t	monikon tunnus *kutsut*	persoonapääte *kutsut*

Jos vartalossa on astevaihtelu, vain *A*-, *n*- ja *t*-suffiksilliset muodot ovat samanasuisia (*hyötyä:hyödymme* mutta *hyöty:hyötymme*). Astevaihtelun aiheuttama heikko aste voi kuitenkin olla samanasuinen jonkun lekseemin tietyn muodon kanssa (*alkaa:alan, alat* ja *ala:alan, alat*). Kaikissa nominien ja verbien samanasuisissa muodoissa ei ole samanlaista suffiksia, vaan toinen tai molemmat voivat olla suffiksittomia. Suffiksiton yksikön nomina-

tiivi voi olla samanasuisen verbin vartalon (*jää - jää-*) tai verbin tietyn taivutusmuodon kanssa (*muisti - muist+i*). Se voi olla myös samanasuinen jonkun nominin tietyn taivutusmuodon kanssa (*liimata:liimaa - liima+a*). (Mts. 82 - 88.)

Nomineilla ja verbeillä on myös sellaisia yhteenlankeavia suffiksillisia muotoja, jotka täytyy segmentoida eri tavalla.

	nomini	verbi
-Amme	omistusliitteinen partitiivi *ero+a+mme*	supistumaverbien prees.mon. 1.pers. *eroa+mme*
-AAN	yksikön illatiivi *liima+an*	supistumaverbien prees. y. 1. pers. *liimaa+n*
-si	omistusliitteiset muodot *lakka+si*	supistumaverbien imperf. y. 3.pers *lakkas+i*
-llA	adessiivi *luu+lla*	1.infinitiivejä *luul+la*

(Mts. 91 - 92.)

Muita edellisiin ryhmiin kuulumattomia morfologisen monitulkintaisuuden tapauksia ovat nominien ja verbien sisäiset eri segmentointia vaativat muodot. Merkittävä nominien monitulkintaisuustyyppi on *stA*-loppuiset muodot, joissa yhteen lankeavat elatiivi ja partitiivi (*erä:erä+stä* ja *eräs:eräs+tä*). Tähän ryhmään kuuluvat myös tapaukset, joissa toisena osapuolena ovat *inen*-johtimisten adjektiivien partitiiveja ja toisena näiden adjektiivien kantasanojen monikon elatiiveja (*arvoinen:arvoista* ja *arvo:arvoista*). Myös numeraaleissa on monitulkintaisia tapauksia. Murtolukujen johdostyyppi *kolmannes, neljännes* on partitiivissa samanasuinen vastaavien järjestyslukujen elatiivimuotojen kanssa. Myös *neljää* suurempien peruslukujen abessiivit ovat samanasuisia niitä vastaavien järjestyslukujen partitiivien kanssa (*neljättä*). (Mts. 70 - 77.)

Verbien sisäisiä sananmuotohomonymian tapauksia syntyy, kun toisen verbin johdin on samanasuinen kuin toisen verbin taivutussuffiksi. Kausatiivijohdin (*T*)*TA* ja passiivin tunnus (*T*)*TA* aiheuttavat samanasuisia verbimuotoja (*pudottava, upottaessa*). Näiden lisäksi muotoaines *isi* aiheuttaa monitulkintaisuutta. *isi* on joko *ise*-johtimisten verbien indikatiivin imperfektin tai konditionaalin tunnuksena (*surista:surisin* ja *surra:surisin*). (Mts. 78 - 81.)

2.3.2 Syntaktinen monitulkintaisuus

Syntaktista monitulkintaisuutta esiintyy kahden tai useamman sanan jaksossa. Suomen kielessä syntaktista monitulkintaisuutta aiheuttavat muun

muassa konjunktion tai muun konnektorin epäselvä vaikutusala, sijamuotojen monitulkintaisuus tietyissä yhteyksissä sekä adjektiiviattribuutin vaikutusala rinnasteisissa rakenteissa. (Laalo 1990: 31 - 32.)

Lauseiden kytkentäkeinoja eli lauseiden ja virkkeiden välisten suhteiden osoittimia ovat konjunktiot ja muut konnektorit (esimerkiksi *nimittäin, siitä huolimatta, siksi*) sekä peräkkäisyys (Hakulinen - Karlsson 1988: 59). Kytömäki (1986) on tutkinut kielen lipsahduksia ja todennut, että lauseiden kytkennän epäonnistuminen tuottaa monitulkintaisia ilmauksia. Jos konnektori on jätetty kokonaan pois, virkkeen merkitys voi hämärtyä:

Onnettomuus suurajoissa - Alen johtaa.

Esimerkissä on pyritty additiiviseen kytkökseen, mutta tällaisenaan se voidaan tulkita myös kausaalisesti - aivan kuin onnettomuus olisi se, että Alen johtaa. Konnektorin puuttumisen lisäksi monitulkintaisuutta voivat aiheuttaa väärin valittu tai monitulkintainen konnektori.

Palossa kuoli koira, sillä talon poika ei ollut syttymishetkellä kotona.

-virkkeessä perustelusta tulee syy. Konjunktio *vaikka* voi merkitä esimerkiksi `siitä huolimatta että´ tai osoittaa varausta.

Onneksi mitään isompaa vahinkoa ei sattunut, vaikka uhrit kävivät saamassa lääkäriltä jäykkäkouristuspiikin.

Mikäli *vaikka* tulkitaan tässä `siitä huolimatta että´, virkkeestä tulee monitulkintainen ja samalla humoristinen. *Kun*-konjunktion monitulkintaisuudesta Kytömäki esittelee seuraavan virkkeen:

Kun Levon metsästysseuran jäsenet ampuivat viime vuonna 19 metsäjänistä, niin peuroja meni nurin 192.

Sivulause on tarkoitus tulkita adversatiivis-temporaaliseksi, mutta on mahdollista tulkita se vain temporaaliseksi, jolloin lauseen merkitys muuttuu. (Kytömäki 1986: 64 - 66.) Myös Vuoriniemi (1973) on tutkinut konjunktioiden ja konnektorien aiheuttamaa monitulkintaisuutta.

Sijamuoto voidaan useissa lauseyhteyksissä tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla. Laalo (1990) on esitellyt yleisimpiä tapauksia.

Puolukkaan kadonnut vanhus löytyi hyväkuntoisena.

Yleisimmin sisäpaikallissijat ilmaisevat jonkin sisällä olemista, mutta niitä käytetään myös, kun puhutaan marjan- tai sienenpoiminnasta. Näin ollen esimerkkivirkkeen voisi tulkita kahdella eri tavalla, mutta toinen tulkin-

noista (vanhus on kadonnut puolukan sisään) on täysin mahdoton. (Mts. 33.)

Aikuisen hirven luvalla saa ampua vasankin.

Virkkeen genetiivin on tarkoitus ilmaista, että aikuisen hirven kaatoon oikeuttavalla luvalla saa ampua myös vasan. Virke voidaan tulkita kuitenkin myös niin, että aikuiselta hirveltä täytyy pyytää lupa vasan ampumiseen. (Mts. 33.) Sekaantumisen vaaraa tuskin kuitenkaan on.

Sisäpaikallissijojen lisäksi ulkopaikallissijoista adessiivi aiheuttaa monitulkintaisuutta, jota kuitenkin harvemmin huomataan. Myymäläadessiiviksi kutsuttu tapaus saa asiat näyttämään jopa hullunkurisilta. Jos myydään "mökkiä tiilikatolla", ei varmasti ole tarkoituksena myydä tiilikaton päälle rakennettua mökkiä. Näitä tapauksia ei kuitenkaan tulkita suomen kielen sääntöjen mukaisesti vaan aikaisempien tietojen pohjalta niin, että tulkinnasta tulee järkevä. (ks. tarkemmin Itkonen 1991: 76.)

"Tunnetuimpia syntaktisen monitulkintaisuuden tapauksia on adjektiiviattribuutin vaikutusala rinnastuksen yhteydessä eli sellaiset tapaukset kuin *pienet pojat ja tytöt*". Ilmauksen voi tulkita tarkoittavan sitä, että vain pojat ovat pieniä tai sitä, että sekä tytöt että pojat ovat pieniä. (Laalo 1990: 32.) Kahden rinnasteisen lauseenjäsenen tai lausekkeen yhteisten määritteiden ei tarvitse esiintyä kuin kerran: rinnastuskonjunktion edellä tai jäljessä. Kaikissa tapauksissa ei ole kuitenkaan selvää, liittyykö määrite kumpaankin vai vain toiseen lauseenjäseneen tai lausekkeeseen. Epäselvät tapaukset ovat silloin monitulkintaisia. Suomen kielen rinnastustyyppi adjektiiviattribuutti + NP + *ja* + NP on monitulkintainen, mikäli rinnastettavat NP:t ovat samassa luvussa ja kummatkin ovat joko definiittisiä tai ei-definiittisiä. (Kalliokoski 1989: 48 - 49.)

Kaarina tapasi kivat pojat ja tytöt.
Kaarina tapasi kivoja poikia ja tyttöjä.

Adjektiiviattribuutti + NP + *ja* + NP -monitulkintaisuustyyppi saadaan yksitulkintaiseksi, kun siirretään määrite *ja*-sanan jälkeen, jos halutaan, että se viittaa vain jälkimmäiseen rinnasteisista ilmauksista.

Kaarina tapasi tytön ja kivan pojan.

Aina ei kuitenkaan tarvitse siirtää määritettä *ja*-sanan jälkeen monitulkintaisuuden poistamiseksi. On tapauksia, joissa konteksti ohjaa tulkintaa niin, että ilmaus on yksitulkintainen. (Kalliokoski 1989: 48 - 52.)

3 Tutkimuksen tekeminen

3.1 Tutkimustehtävä ja hypoteesit

3.1.1 Tutkimusongelmat

Tutkimuksessa pyritään löytämään vastaukset seuraaviin yleisiin kysymyksiin:

1) Miten yläasteen seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset huomaavat kontekstista irrallaan olevien monimerkityksisten lauseiden eri merkitykset?

2) Mikäli yläasteikäiset huomaavat monimerkityksisyyden, mitkä ovat ensisijaiset tulkinnat?

3) Onko yhdeksäs- ja seitsemäsluokkalaisten tuloksissa eroja?

3.1.2 Hypoteesit

Testin virkkeet on jaettu ryhmiin sen mukaan, millaisten tulkintojen odotetaan olevan ensisijaisia. Jaotteluperusteena on käytetty kielessä olevia säännönmukaisuuksia. Osa virkkeistä sopisi kahteenkin ryhmään, mutta tässä jokainen virke on asetettu sille ominaisimpaan ryhmään. Jokaisen virkkeen jälkeen on merkitty sen odotuksenmukaisin ensisijainen tulkinta.

Hypoteesit 1, 2 ja 3 kuuluvat kielen omiin osajärjestelmiin. Hypoteesissä 4 on sen sijaan otettu huomioon myös kielen käyttöön liittyvät asiat. Se sopii yhteen relevanssiteorian kanssa ja siihen kuuluu myös maailmantiedon vaikutus. Jotta voisi tulkita Tomi Poikolaisen jännittämisen jousen jännittämiseksi, on tiedettävä Poikolaisen olevan jousiampuja. Samoin on tiedettävä säkeen olevan runon osan nimitys.

1. Perusmuoto on ensisijainen verrattuna taivutusmuotoon.

1. Tämä paisti on hirveä. Tulkinta `tämä paisti on hirveä´ (adj. nominat.) so. kamala on ensisijainen verrattuna tulkintaan `tämä paisti on hirveä´ (*hirvi* + partit.).

2. Konkreettinen tulkinta on ensisijainen verrattuna abstraktiin

2. Bryggare halusi aitoa kultaa. Tulkinta `B. halusi aitoa kultaa´ (*aito* + partit.) so. oikeaa on ensisijainen tulkintaan `B. halusi aitoa kultaa´ (verbi *aitoa*).
3. Johdossa on vikaa. Tulkinta `johdossa on vikaa´ (subst. *johto* + iness.) so. letkussa on ensisijainen verrattuna tulkintaan `johdossa on vikaa´ (subst. *johto* + iness.) so. johtajistossa.
6. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle. Tulkinta `syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle´ (subst. *tie* + allat.) on ensisijainen tulkintaan `syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle´ (adv.) so. eteen verrattuna.
8. Muuttomies kävi kantelemassa. Tulkinta `muuttomies kävi kantelemassa´ (verbi *kantaa* + *ele*-johdin) verrattuna tulkintaan `muuttomies kävi kantelemassa´ (verbi *kannella*) so. *kieliä*.
10. Oletko riippumaton ostaja? Tulkinta `oletko riippumaton ostaja´ (*riippumatto* + genet.) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `oletko riippumaton ostaja´ (kieltopartisiippi *riippua* + *mA* + *ton*) so. vapaa.
11. Hirvi on turvallinen eläin. Tulkinta `hirvi on turvallinen eläin (subst. *turpa* + *llinen*) so. jolla on turpa on ensisijainen verrattuna tulkintaan `hirvi on turvallinen eläin´ (adj.) so. vaaraton.
12. Ristiäisissä on kumminkin hyvä olla. Tulkinta `ristiäisissä on kumminkin hyvä olla´ (*kummi* + genet. + liitepart.) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `ristiäisissä on kumminkin hyvä olla (adv.) so. joka tapauksessa.
18. Ei kannata niellä mitä vain. Tulkinta `ei kannata niellä mitä tahansa´ so. syödä on ensisijainen tulkintaan `ei kannata niellä mitä tahansa´ so. uskoa verrattuna.

23. Pirteistä voi löytyä myös väsyneitä. Tulkinta `pirteistä voi löytyä myös väsyneitä´ (subst. *pirtti* mon. elat.) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `pirteistä voi löytyä väsyneitä´ (adj. *pirteä* mon. elat.).

3. Syntaktisesti yleinen ja normaali muoto on helpompi kuin poikkeava muoto.

7. Meillä on näyttöä. Tulkinta `meillä on näyttöä´ (*näyttö* + partit.) so. todisteita on ensisijainen verrattuna tulkintaan `meillä on näyttöä´ (*näyttö* + partit.) so. monitoria.
9. Saunassa vihdoinkin. Tulkinta `saunassa vihdoinkin´ (adv. *vihdoin* + liitepart. *-kin*) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `saunassa vihdoinkin´ (*vihtoa* + mon. tunnus + y.1.pers. pääte + liitepart. *-kin*).
13. Sain merkillisen kirjeen. Tulkinta `sain merkillisen kirjeen´ (adj. *merkillinen* + genet.) on ensisijainen tulkintaan `sain merkillisen kirjeen´ (subst. *merkki* + *llinen*) verrattuna.
15. Tällä haavaa en käytä muuta. Tulkinta `tällä haavaa en käytä muuta´ (*tämä* + adess. ja *haava* + partit.) so. tällä hetkellä on ensisijainen verrattuna tulkintaan `tällä hetkellä en käytä muuta´ (*tämä* + adess. ja *haava* + partit.) so. tämän haavan päällä.
22. Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään. Tulkinta `bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään´ (adv. *vuoron perään*) so. vuorotellen on ensisijainen verrattuna tulkintaan `bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään´ (*vuoro* + genet. ja *perä* + illat.) so. vuorojensa jälkeen.
24. Tuiki tavallinen tähti. Tulkinta `tuiki tavallinen tähti´ (adv. *tuiki*) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `tuiki tavallinen tähti´ (verbi *tuikkia* imperat.).
25. Ei maksa vaivaa. Tulkinta `ei maksa vaivaa´ (ei kannata) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `ei maksa vaivaa´ (maksa on terve).

4. Semanttisesti ja pragmaattisesti odotuksenmukainen muoto on helpompi.

4. Pirun kaunis auto. Tulkinta `pirun kaunis auto´ (adv. *pirun*) on ensisijainen tulkintaan `pirun kaunis auto´ (subst. *piru* + gen.).
5. Tikka osui puuhun. Tulkinta `tikka osui puuhun´ (nuoli) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `tikka osui puuhun´ (lintu) verrattuna.
14. Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa. Tulkinta `Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa´ (*jännittää*) so. jännittää jousta on ensisijainen verrattuna tulkintaan `Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa (*jännittää*) so. on hermostunut.
16. Opiskele, niin pääset pitkälle. Tulkinta `opiskele, niin pääset pitkälle´ (verbi *päästä* + *pitkälle*) so. menestyt on ensisijainen verrattuna tulkintaan `opiskele, niin pääset pitkälle´ (subst. *pitkä* + allat.) so. oluelle.
17. Runoilija loi uutta säkeittäin. Tulkinta `runoilija loi uutta säkeittäin´ (*säe* + instr.) so. säe säkeeltä on ensisijainen verrattuna tulkintaan `runoilija loi uutta säkeittäin´ (*säkki* + instr.) so. säkkikaupalla.
19. Moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi. Tulkinta `moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi´ (*näkö* + genet.) so. näkökyky on ensisijainen verrattuna tulkintaan `moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi´ (*näkö* + genet.) so. ulkonäkö.
20. Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja. Tulkinta `kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja´ (adv. mon. part.) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja´ (kieltopartisiipin monikon part., *lukea* + *ma* + *ton*).
21. Posti on Suomen merkillisin työpaikka. Tulkinta `posti on Suomen merkillisin työpaikka´ (adj. superl.) on ensisijainen verrattuna tulkintaan `posti on Suomen merkillisin työpaikka´ (*merkki* + *llinen*).

Testin lauseet olisi voitu jakaa ryhmiin eri perustein. Tässä tutkimuksessa ne jaettiin sen mukaan, minkä oletettiin olevan määräävin seikka lauseiden tulkinnassa. Esimerkiksi lause 2 olisi sopinut myös hypo-

teesin 1 alle (onhan siinä perusmuoto verbistä *aitoa* ja taivutusmuoto adjektiivista *aito*), mutta maailmantieto ja konkreettisuus - abstraktisuus -ero vaikuttaa vaikuttavat tulkintaan enemmän kuin perus- ja taivutusmuodon ero. Osa muistakin lauseista olisi sopinut kahteenkin ryhmään, mutta tutkimuksessa päädyttiin ratkaisuun, jossa jokainen lause esiintyy vain yhden hypoteesin yhteydessä. On muistettava, että tapaukset eivät ole itsestäänselvyyksiä, ja jaon voi tehdä eri perustein.

3.2 Testi ja sen teettäminen

Testi (liite 1) koostuu 25 ilmauksesta, jotka on poimittu NLP Mielilehden Monimerkityksellisyyksiä-palstalta. Testiin pyrittiin valitsemaan ilmauksia, jotka voidaan tulkita ainakin kahdella tavalla. Ne eivät ole vain homografisia (*menekin*) tai homofonisia (*Tunnetko ketään Niskasta? -En, vain naamasta*), vaan ne voidaan sekä puheessa että kirjoituksessa ymmärtää ainakin kahdella tavalla. Ilmaukset ovat myös kaikilta tulkinnoiltaan järkeviä, toisin sanoen sellaisia, että niiden merkitykset voivat olla tosia ja mahdollisia. Testin ilmauksista puuttuvat kontekstit, joten oppilaita ei millään tavalla ohjata mihinkään tiettyyn tulkintaan. Testi on pisteytetty niin, että jokaisesta oikeasta tulkinnasta saa pisteen. Näin ollen testin maksimipistemäärä on 50.

Ilmaukset on sijoitettu vaikeusjärjestykseen alkaen helpoimmasta. Testin alkuosassa on annettu enemmän apusanoja tulkinnan tueksi, kun taas loppuosassa ei ole annettu enää yhtään sanaa valmiiksi. Yhdessäkään testin virkkeessä ei kuitenkaan ole annettu ilmauksen monitulkintaista osaa. Jokaisen ilmauksen alle on laitettu kaksi viivaa kahta eri tulkintaa varten. Testin tehtävänannossa pyydetään täydentämään virkkeet niin, että ne merkitsevät samaa kuin annetut virkkeet. Suullisessa tehtävänannossa korostettiin sitä, että on tärkeää merkitä kunkin virkkeen alle kohtaan 1 se tulkinta, joka tulee mieleen ensimmäisenä. Suullisesti käytiin myös läpi testin alussa oleva esimerkki *Teemu Selänne hallitsee taklaukset laidasta laitaan* sekä testipäivän aamuna televisiosta tullut mainos, jossa mainostettiin *lyömätöntä rumpusettiä*. Sen tarkoitus oli vielä selventää oppilaille, mistä on kyse. Ennen testin tekemistä oppilailla oli myös mahdollisuus kysyä epäselviksi jääneitä asioita.

Testiin osallistui yksi yhdeksäs ja yksi seitsemäs luokka Raumalta, Aronahteen yläasteelta. Yhteensä oppilaita oli 37 seuraavasti:

	tytöt	pojat
7. luokka	7	12
9. luokka	5	13

Tyttöjä oli kummassakin luokassa selvästi poikia vähemmän, mutta tilanne on sama kaikissa koulun luokissa, joten se ei vääristä tuloksia.

4 Monimerkityksisten lauseiden tulkinta

4.1 Tarkasteluperiaatteet

Tutkimusongelmat on käsitelty niiden asettamisjärjestyksessä. Ensin, luvussa 4.2, tarkastellaan sitä, miten yläasteikäiset huomaavat lauseiden monitulkintaisuuden. Sen jälkeen käsitellään se, mitkä lauseiden merkityksistä olivat ensisijaisia, eli tutkitaan hypoteesien pitävyyttä. Näiden jälkeen käydään läpi seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulokset.

Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulokset on ensin käsitelty erikseen ja niitä on vertailtu vasta kappaleessa 4.6. Kummankin ikäluokan tuloksia on tarkasteltu lauseita, jotka olivat joko helposti tai vaikeasti kahdella tavalla tulkittavissa. Tuloksia on tarkasteltu seuraavan asteikon mukaisesti:

monitulkintaisten lauseiden määrä	tulos
0 - 6	heikko
7 - 12	kohtalainen
13 - 18	hyvä
19 - 25	erinomainen

Tuloksia on pyritty käsittelemään sekä kielellisestä että relevanssiteorian näkökulmasta. Kielellisellä tasolla on otettu huomioon sanojen merkitysalat, lauseen rakenne ja mahdolliset sopimuksenvaraiset käytännöt, kuten sanonnat ja kiteytyneet ilmaukset. Mikäli joidenkin lauseiden kohdalla on ollut vaikea löytää selityksiä kielen järjestelmästä, on apuna käytetty relevanssiteoriaa. Sen avulla voidaan selittää tuloksia jälkeen päin ja tehdä oletuksia siitä, millaisia oletuksia tutkimukseen osallistuneiden kontekstit sisältävät. On tietysti vaikea sanoa, missä määrin tulokset kertovat siitä, mitä yläasteikäiset tietävät ja mitä eivät tai sitä, mitä he ajattelevat. Tulosten tarkastelussa on kuitenkin pyritty löytämään erilaisia selityksiä sille, miksi jokin tietty lause on tuottanut vaikeuksia tai ollut suurimmalle osalle helppo tulkita kahdella tavalla.

4.2 Monitulkintaisuuden huomaaminen ja virheelliset tulkinnat

Tutkimuksen pääongelma oli, miten yläasteikäiset huomaavat kontekstista irrallaan olevien lauseiden monitulkintaisuuden. Vihjeitä ei siis saanut kuin kunkin lauseen sanoista. Taulukoista 1, 2, 4 ja 5 (sivuilla 51, 52 ja 60) on nähtävissä se, kuinka monta lausetta kukin yksittäinen testiin osallistuja on kyennyt tulkitsemaan kahdella tavalla.

Siitä, miten yläasteikäiset yleensä ottaen osaavat antaa monitulkintaiselle lauseelle kaksi eri merkitystä, on vaikea ainakin tämän tutkimuksen perusteella vetää mitään yleistä, kaikille yhteistä linjaa. Tämä johtuu seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten huomattavasti toisistaan poikkeavista tuloksista. Keskiarvo seitsemäsluokkalaisten kohdalla oli 6,4 monitulkintaista lausetta ja yhdeksäsluokkalaisilla 20,4 lausetta. Näiden luokkien keskiarvoksi saataisiin 13,4. Jos sillä kuvattaisiin yläasteikäisten menestystä, tulos jäisi pinnalliseksi eikä sen takaa näkyisi seitsemännen ja yhdeksännen luokan oppilaiden suuria eroja. Tuloksia kannattaa siis tarkastella erikseen.

Seitsemäsluokkalaisille monitulkintaisuuden huomaaminen on vaikeaa. Kahdestakymmenestäviidestä lauseesta vain keskimäärin kuudelle osattiin antaa kaksi merkitystä. Näin ollen heidän tuloksensa jäi heikon ja kohtalaisen rajalle. Yhdeksäsluokkalaisten tulos oli keskiarvoltaan erinomainen. Kummankin ikäluokan tulokset on käsitelty tarkemmin luvuissa 4.4 ja 4.5. Niissä käydään läpi, mitkä lauseet ovat olleet helpoimmin ja toisaalta vaikeimmin monimerkityksisiksi tulkittavia, sekä selvitellään kummankin ryhmän sisäisiä eroja monitulkintaisuuden huomaamisessa.

Jos tarkastellaan lauseita, joissa yläasteikäiset tekivät tulkintavirheitä, saadaan selville, millaiset tekijät vaikeuttavat lauseen oikean merkityksen huomaamista. Useimmat virheeksi luokiteltavat tapaukset olivat sellaisia, joissa oppilaat olivat vain toistaneet testin esimerkkilauseen sellaisenaan. Näin ollen ei voitu päätellä, kumpaa lauseen tulkinnoista he ovat ajatelleet. Toinen melko yleinen virhetyyppi oli sellainen, jossa oppilas oli tuottanut kaksi erilaista pintarakennetta, joilla oli sama syvärakenne eli merkitys. Esimerkiksi lauseelle 9P8 oli tuottanut lauseelle 7 seuraavat tulkinnat: *meillä on todisteita* ja *meillä on näytettävää*. Hän oli siis käyttänyt toisena "tulkintana" valmiiksi annettua lausetta ja keksinyt sille toisen merkityksen. 7T7 sen sijaan ei ollut poiminut testissä ollutta lausetta, vaan antoi lauseelle 1 synonyymiset merkitykset *tämä paisti on kamalaa* ja *tämä paisti on yköttävää*.

Seuraavaksi käsiteltävät virhetulkinnat on poimittu sellaisilta oppilailta, jotka menestyivät testissä melko hyvin. Heikoimmin suoriutu-

neiden oppilaiden tuloksia ei ole otettu huomioon, koska heidän virheisiinsä on varmasti muita syitä kuin niiden, jotka enimmäkseen kykenivät antamaan lauseille merkitykset. Tällaisissa tapauksissa syitä virhetulkintoihin olisi etsittävä oppilaiden omista kyvyistä.

Useimpiin virhetulkintoihin johti lause 25, joka myös osoittautui testin vaikeimmaksi lauseeksi. Peräti 13 oppilasta antoi sille väärän merkityksen. Seuraavassa ovat kaikki lauseelle annetut virhetulkinnat.

> *eipä kestä* (9P10), *ei haittaa* (9P11, 9T1), *ei se mitään* (9T2), *ei tarvitse* (9T3), *ei ole yhtään vaivaa* (7T7), *ei maksa aikaa* (7T5), *ei tarvitse maksaa vaivaa* (7T4), *ei maksa mitään* (7T2), *ei tarvitse kiittää* (7T1), *ei tarvi maksaa* (7P10), *raha ei vaivaa* (7P8) ja *eipä tua ny mittää* (7P5)

Kuten huomataan, sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaiset tekivät virheitä lauseen tulkinnassa. Useat oppilaat näyttävät olevan perillä siitä, että kyseessä on sanonta, mutta he eivät osaa määritellä sen merkitystä tarkasti tai edes suurin piirtein. Jotkut virheellisen tulkinnan tehneistä olivat oikeilla jäljillä, mutta eivät päätyneet oikeaan merkitykseen. On huomattava, että kaikki edellä esitetyt väärät tulkinnat lauseesta 25 liittyvät sanonnan `ei kannata´ -merkitykseen. Voidaan siis sanoa, että virhetulkintaan johtaa lause, jonka merkitys on sopimuksenvarainen ja ainakin nuoremmille kielenkäyttäjille melko epäselvä. Ne, joille sanonta oli täysin vieras, tukeutuivat sanaan *maksa*, jonka päättelivät liittyvän rahaan ja maksamiseen. Se on huomattavissa muun muassa oppilaiden 7T2, 7P10 ja 7P8 lauseelle antamista merkityksistä.

Kaksi muuta selvästi ongelmia aiheuttavaa lausetta olivat 11 ja 22. Seuraavassa ovat lauseen 11 virhetulkinnat.

> Hirvi on *viaton* (7T6)/ *vaarallinen* (7T5)/ *nopea* (7T5)/ *rauhallinen* (7T1)/ *luotettava* (7P11)/ *haittaamaton* (7P9) eläin.

Yllättävää on, että kaikki virheet koskevat merkitystä `vaaraton´. Lähellä sitä ovat *viaton, luotettava, rauhallinen* ja *haittaamaton*. Seitsemäsluokkalaiset ovat jälleen lähellä oikeaa tulkintaa. Toisaalta voidaan ajatella, että he olivatkin omasta mielestään täysin oikeassa. Tällöin adjektiivin *turvallinen* merkitysala on oppilaiden mielessä laajempi kuin se esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan (s.v. *turvallinen*) on. Sen mukaan merkitys on `suojainen, vaaraton, varma´. Muita virhetulkin-

toja *vaarallinen* ja *nopea* on hyvin vaikea selittää edes relevanssiteorian avulla. 7T5 on luultavasti täydentänyt lauseen aivan oman mielikuvituksensa mukaan.

Lauseen 22 ilmaus *vuoron perään* tuotti seuraavia virhetulkintoja: *paljon* (9P7), *koko ajan* (9P11, 7P9), *aina* (7T5) ja *välillä* (7T5). Kaikki nämä ovat selvästi virheellisiä ja on vaikea sanoa, kumpaa oikeista tulkinnoista (`vuorotellen´ vai `vuorojensa jälkeen´) on tavoiteltu. Luultavasti ei kumpaakaan, vaan lauseelle on vain haettu järkevää merkitystä. Kukaan virheellisen tulkinnan tehneistä ei ole osannut hakea apua myöskään lauseen sanoista *bussin kuljettajat*. Niistä olisi voinut saada vihjeen tulkintaan `vuorojensa jälkeen´.

Vieraampien sanontojen ja ilmausten ohella vaikeuksia tuottavat myös sanojen laajentuneet merkitysalat. Kielen kaikkien sanojen sisältö ei varmasti ole tuttu kenellekään kielenpuhujalle. Näin ollen ei ole ihme, että tutumpienkin sanojen kohdalla vielä yläasteikäisillä on horjuntaa.

Loput virhetulkinnat olivat yksittäistapauksia, eikä niiden perusteella voi tehdä yleistyksiä virheellisiin tulkintoihin johtavista syistä.

4.3 Hypoteesien toteutuminen

Seuraavassa on käyty läpi kaikki ennen tutkimusta asetetut hypoteesit. Niitä on verrattu ensisijaisiin tulkintoihin, koska hypoteesithan koskivat sitä, mikä oletettiin olevan kunkin testin lauseen ensisijainen tulkinta. Jokaisen hypoteesin käsittelyn kohdalla on esitelty kunkin hypoteesin alle kuuluvat lauseet. Jokaisen lauseen viereen on merkitty, kuinka monta prosenttia kaikista testiin osallistuneista oppilaista on merkinnyt kyseisen tulkinnan ensisijaiseksi. Sen lisäksi kunkin tulkinnan alle on merkitty, kuinka suuri osa seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisista on valinnut tietyn tulkinnan. Vastausvaihtoehdoista on lihavoitu se, mikä oli yleisin kaikki oppilaat huomioon otettuna.

Koska kaikki eivät keksineet joillekin lauseille yhtään tulkintaa tai ensisijainen tulkinta oli väärä, kaikkien lauseiden kohdalla vastausprosentti ei ole sata. Nolla pistettä saaneiden lukumäärä on myös merkitty niiden lauseiden kohdalle, mikäli tapauksia oli.

Hypoteesiä 1, perusmuoto on ensisijainen verrattuna taivutusmuotoon, testattiin lauseella *Tämä paisti on hirveä.*

1. Tämä paisti on hirveä.

Tämä paisti on kamala.	54,1 % kaikista
68,4 % 7-luokkalaisista	
38,9 % 9-luokkalaisista	
Tämä paisti on tehty hirvestä.	43,2 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista	
61,1 % 9-luokkalaisista	

Yli puolet kaikista tutkimukseen osallistuneista asetti perusmuodon taivutusmuodon edelle. Seitsemäsluokkalaisten enemmistö (68,4 %) ja 38,9 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista oli perusmuodon kannalla. Ilmauksen *tämä paisti on hirveä* partitiivimuoto sanasta *hirvi* on saattanut joidenkin mielestä olla ensisijainen, koska adjektiivin *hirveä* perusmuoto (nominatiivi) voi viitata koko paistiin. Mikäli kyseessä olisi osa paistia, esimerkiksi kullekin ruokailijalle jaettu pala, käytössä olisi substantiivin *hirvi* partitiivimuoto *hirveä*. *Hirveä*-sanan tulkinta partitiiviksi oli huomattavasti yleisempää yhdeksäsluokkalaisilla kuin seitsemäsluokkalaisilla; yhdeksäsluokkalaisten enemmistö oli selvästi partitiivin kannalla. Voisikin siis päätellä, että osa - kokonaisuus -jaottelu partitiivin ja nominatiivin välillä on yhdeksäsluokkalaisten kielitajussa jo melko voimakas. Myös adjektiivin *hirveä* kohdalla tulee esiin partitiivin ja nominatiivin ero. Jos on tarkoitus kertoa, että koko paisti on paha, käytetään nominatiivia *hirveä* partitiivin *hirveää* sijaan. Todennäköisempi valinta kuitenkin lienee partitiivi.

Tulosten perusteella myös toinen hypoteesi toteutui. Sen mukaan konkreettinen tulkinta on ensisijainen abstraktiin verrattuna. Tämän hypoteesin testaamiseen käytettiin seuraavia lauseita.

2. Bryggare halusi aitoa kultaa.

Bryggare halusi oikeaa kultaa.	67,6 % kaikista
57,9 % 7-luokkalaisista	
77,8 % 9-luokkalaisista	
Bryggare halusi voittaa kultaa aitajuoksussa.	2,7 % kaikista
5,6 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	21,6 % kaikista
42,1 % 7-luokkalaisista	

3. Johdossa on vikaa.

Sähköjohdossa on vikaa.	73,0 % kaikista
63,2 % 7-luokkalaisista	
83,3 % 9-luokkalaisista	
Johtajistossa on vikaa.	13,5 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista	
16,7 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	13,5 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista	

6. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle.

Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat ajoradalle.	62,2 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista	
72,2 % 9-luokkalaisista	
Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat autojen eteen.	27,0 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista	
27,8 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	10,8 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	

8. Muuttomies kävi kantelemassa.

Muuttomies kävi kantamassa tavaroita.	56,8 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista	
66,7 % 9-luokkalaisista	
Muuttomies kävi kertomassa joitain asioita.	35,1 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista	
33,3 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	8,1 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista	

10. Oletko riippumaton ostaja?

Oletko riippukeinun ostaja? 32,4 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista
44,4 % 9-luokkalaisista

Oletko kenestäkään riippumaton ostaja? 21,6 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista
27,8 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 45,9 % kaikista
63,2 % 7-luokkalaisista
27,8 % 9-luokkalaisista

11. Hirvi on turvallinen eläin.

Hirvi on vaaraton eläin. 32,4 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista
38,9 5 9-luokkalaisista

Hirvellä on turpa. 32,4 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista
52,6 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 29,7 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista
5,6 % 9-luokkalaisista

12. Ristiäisissä on kumminkin hyvä olla.

Kummien on hyvä olla ristiäisissä. 45,9 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista
66,7 % 9-luokkalaisista

Ristiäisissä on joka tapauksessa hyvä olla. 29,7 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista
33,3 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 24,3 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista

18. Ei kannata niellä mitä tahansa.

Ei kannata syödä mitä tahansa.	48,6 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista	
44,4 % 9-luokkalaisista	
Ei kannata uskoa mitä tahansa.	40,5 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista	
55,6 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	10,8 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	

23. Pirteistä voi löytyä myös väsyneitä.

Tuvista voi löytyä myös väsyneitä.	40,5 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	
61,1 % 9-luokkalaisista	
Virkeistä ihmisistä voi löytyä myös väsyneitä.	27,0 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	
33,3 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	32,4 % kaikista
57,9 % 7-luokkalaisista	
5,6 % 9-luokkalaisista	

Ilmauksissa *johdossa on vikaa, syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle, muuttomies kävi kantelemassa* ja *ei kannata niellä mitä vain* selvä enemmistö sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisista valitsi ensisijaiseksi tulkinnaksi konkreettisen. Yhteistuloksissa myös ilmaukset *ristiäisissä on kumminkin hyvä olla* ja *pirteistä voi löytyä myös väsyneitä* tulkittiin enimmäkseen konkreettisesti. Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten välillä oli kuitenkin suuri ero. Kummankin edellä mainitun ilmauksen kohdalla yli 60 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista oli konkreettisen tulkinnan kannalla, kun taas seitsemäsluokkalaisista vain reilut 20 prosenttia. Kolmasosa yhdeksäsluokkalaisista oli kummassakin tapauksessa ensisijaisesti abstraktin tulkinnan kannalla. Sen sijaan sama määrä seitsemäsluokkalaisia tulkitsi lauseet konkreettisesti ja abstraktisti. On huomattava myös, että noin puolet seitsemäsluokkalaisista sai näiden lauseiden tulkinnasta

nolla pistettä. Monien nuorempien tutkimukseen osallistuneiden oli siis vaikea keksiä yhtään tulkintaa näille lauseille.

Lause *oletko riippumaton ostaja* oli yleisesti ottaen melko vaikeasti tulkittava. Suurin ryhmä (45,9 prosenttia kaikista) sai tehtävästä nolla pistettä eli ei kyennyt ilmaisemaan yhtään tulkintaa. Konkreettinen tulkinta oli kuitenkin ensisijainen abstraktiin verrattuna niillä, jotka osasivat antaa lauseelle merkityksen tai kaksi. Syynä suureen nolla pistettä saaneiden määrään voi olla se, ettei riippumatto (`riippukeinu´) ole sanana tuttu. Myös tulkinnalle `itsenäinen, vapaa´ voi olla vaikea keksiä sopivaa ilmaisua, vaikka mielessä olisikin jonkinlainen käsitys siitä, mitä kyseinen kieltopartisiippi merkitsee.

Hirvi on turvallinen eläin -lauseen tulkinnat jakaantuivat tasan abstraktin ja konkreettisen välillä. Enemmistö yhdeksäsluokkalaisista oli ensisijaisesti konkreettisen tulkinnan kannalla, kun taas seitsemäsluokkalaisista yli puolet ei kyennyt antamaan lauseelle yhtään tulkintaa. Tulkinnan keksineistä seitsemäsluokkalaisista enemmistö oli kuitenkin tulkinnut lauseen abstraktisti (`vaaraton´). *Turvallinen* merkityksessä `omistaa turpa´ oli selvästi yleisempi yhdeksäsluokkalaisilla kuin seitsemäsluokkalaisilla. Tämä saattaa johtua siitä, että vanhemmat oppilaat tunnistavat tavan, jolla substantiivista voidaan johtimien avulla muodostaa adjektiivi. Heidän kielikykynsä sisältää tiedon ja taidon tämäntyyppisten johdosten tekemisestä. Toisaalta ajatus hirven vaarattomuudesta voi joidenkin mielestä olla niin totuudenvastainen, etteivät he edes huomaa tällaista tulkintaa.

Vain yksi oppilas kolmestakymmenestäseitsemästä tulkitsi lauseen *Bryggare halusi aitoa kultaa* konkreettisesti (`Bryggare halusi juosta aitajuoksussa kultaa´). On siis selvää, etteivät nykyiset yläasteikäiset tunne Arto Bryggarea - ainakaan aitajuoksijana. Koska heidän kognitiivinen ympäristönsä ei luultavasti sisällä oletusta Bryggaresta tai Bryggaren aitajuoksuhistoriasta, se ei voi tulla ilmeiseksi. Koska tässä tutkimuksessa pyrittiin tekemään kaikki testin lauseisiin liittyvät oletukset ilmeisiksi, tämänkään lauseen kohdalla ei voitu antaa lisäinformaatiota. Enemmistö sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisista tarjosi ensisijaiseksi tulkinnaksi `Bryggare halusi oikeaa, alkuperäistä kultaa´. Yli 40 prosenttia seitsemäsluokkalaisista sai tästä kohdasta nolla pistettä. Voi olla, että *aitoa* on melko hankalasti tulkittavissa verbiksi. Suomen kielen verbi *aitoa* `juosta aitajuoksua´ on myös melko harvinainen, taajuussanastossa sitä ei ole ollenkaan. Ei siis ole ihme, että muoto *aitoa* tulkitaan `alkuperäiseksi´.

Kolmas hypoteesi koski syntaksia, sen mukaan syntaktisesti yleinen ja normaali muoto on ensisijainen poikkeavaan verrattuna. Kolmatta hypoteesia testasivat seuraavat lauseet:

7. Meillä on näyttöä.

Meillä on todisteita.	62,2 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista	
88,9 % 9-luokkalaisista	
Meillä on monitoria.	5,4 % kaikista
5,3 % 7-luokkalaisista	
5,6 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	27,0 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista	

9. Saunassa vihdoinkin.

Viimeinkin saunassa.	51,4 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista	
66,7 % 9-luokkalaisista	
Saunassa myös vihdoin.	24,3 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	
27,8 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	24,3 % kaikista
42,1 % 7-luokkalaisista	
5,6 % 9-luokkalaisista	

13. Sain merkillisen kirjeen.

Sain oudon kirjeen.	64,9 % kaikista
63,2 % 7-luokkalaisista	
66,7 % 9-luokkalaisista	
Sain kirjeen, jossa on merkki.	27,0 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista	
33,3 % 9-luokkalaisista	

0 pistettä 8,1 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista

15. Tällä haavaa en käytä muuta.

Tällä hetkellä en käytä muuta. 67,6 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista
88,9 % 9-luokkalaisista

Tämän haavan päällä en käytä muuta. 10,8 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista
11,1 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 21,6 % kaikista
42,1 % 7-luokkalaisista

22. Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään.

Bussin kuljettajat tupakoivat vuorotellen. 48,6 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista
61,1 % 9-luokkalaisista

Bussin kuljettajat tupakoivat vuorojensa jälkeen. 18,9 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista
27,8 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 21,6 % kaikista
42,1 % 7-luokkalaisista

24. Tuiki tavallinen tähti.

Aivan tavallinen tähti. 40,5 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista
66,7 % 9-luokkalaisista

Loista, tavallinen tähti! 35,1 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista
33,3 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 24,3 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista

25. Ei maksa vaivaa.

Maksa on terve. 36,8 % 7-luokkalaisista 27,8 % 9-luokkalaisista	32,4 % kaikista
Ei kannata. 5,3 % 7-luokkalaisista 38,9 % 9-luokkalaisista	21,6 % kaikista
0 pistettä 57,9 % 7-luokkalaisista 11,1 % 9-luokkalaisista	35,1 % kaikista

Tutkimustulokset tukivat hypoteesia, sillä seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten yhteistulosten mukaan tähän hypoteesiin kuuluvista lauseista kuusi seitsemästä tuki väitettä. Lause *sain merkillisen kirjeen* oli tapauksista selvin. Yli 60 prosenttia sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisista piti *merkillistä* `outona´. *Merkillinen* merkityksessä `jollain merkillä merkitty´ on johdettu sanasta *merkki*, ja tämä johdostyyppi saattaa olla melko harvinainen nuorten kielenkäytössä ainakin tapauksissa, joissa muodostetaan possessiivinen adjektiivi.

Lauseet *meillä on näyttöä, saunassa vihdoinkin, tällä haavaa en käytä muuta* ja *bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään* olivat tuloksiltaan samantyyppisiä tapauksia. Niissä kaikissa yhdeksäsluokkalaisten enemmistö oli syntaktisesti yleisen muodon kannalla, kun taas seitsemäsluokkalaisista nolla pistettä saaneita oli paljon. Lauseen *meillä on näyttöä* partitiivimuoto *näyttöä* voi tuntua oudolta merkityksessä `näyttöpääte´, sillä partitiivi viittaa osaan eli merkitys olisi `osa näyttöpäätettä´. Yli puolet seitsemäsluokkalaisista ei tuntenut myöskään merkitystä `todiste´ tai ei osannut tuottaa ajatuksiaan paperille. *Saunassa vihdoinkin* tuotti ongelmia seitsemäsluokkalaisille, sillä yli 40 prosenttia heistä sai nolla pistettä, kun yhdeksäsluokkalaisten joukossa oli vain yksi nolla pistettä saanut. Vaikka verbi *vihtoa* liittyykin kiinteästi saunaan, on adverbi *vihdoinkin* odotuksenmukaisempi kuin verbin taivutusmuoto, jossa on liitepartikkeli. *Tällä haavaa* on selvästi odotuksenmukaisempi merkityksessä `tällä hetkellä´ kuin `tämän haavan päällä´, sillä haavan ollessa kyseessä sanottaisiin mieluummin *tässä haavassa*. Voidakseen ymmärtää ilmauksen merkitsevän `tällä hetkellä´ on tunnettava sanonta. Voisi siis päätellä, ettei se ole tuttu suurelle osalle seitsemäsluokkalaisia.

Tuiki tavallinen tähti -lauseen kohdalla seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulokset erosivat toisistaan. Enemmistö yhdeksäsluokkalaisista tulkitsi *tuiki*-sanan olevan ensisijaisesti adverbi `täysin´. Melkein puolet seitsemäsluokkalaisista ei kyennyt antamaan lauseelle mitään merkitystä, mutta reilu kolmannes tulkitsi sanan *tuiki* verbin imperatiivimuodoksi. Vain viisitoista prosenttia piti adverbia ensisijaisena. *Ei maksa vaivaa* osoittautui testin vaikeimmaksi lauseeksi. Osittain siksi, ettei siinä enää annettu sanoja avuksi, ja osittain siksi, että lauseen merkitys sanontana voi olla epäselvä yläasteikäisille. Yhteistuloksissa suurin ryhmä olivat nolla pistettä saaneet. Seitsemäsluokkalaisista peräti 57,9 prosenttia ei osannut antaa lauseelle minkäänlaista merkitystä, yhdeksäsluokkalaisista vain kaksi jäi pisteittä. Tulkinnoista `maksa on terve´ oli ensisijainen odotuksenmukaisimpaan tulkintaan `ei kannata´ verrattuna. Tulos on yllättävä, sillä *ei maksa vaivaa* -lauseen (`maksa on terve´) sanajärjestys poikkeaa normaalista, joka olisi *maksa ei vaivaa*. `Ei kannata´ -merkityksen tuottivat reilu kolmasosa yhdeksäsluokkalaisista ja yksi seitsemäsluokkalainen. Tulos kertoo siitä, että nuoret eivät tunne sanonnan merkitystä ainakaan tarkasti. Osa oppilaista oli oikeilla jäljillä; he tarjosivat merkitykseksi jotain muuta sanontaa. Osa päätteli *maksa*-sanan avulla lauseen merkityksen liittyvän rahaan tai maksamiseen.

Neljännen hypoteesin mukaan semanttisesti ja pragmaattisesti odotuksenmukaisin muoto on ensisijainen. Tällekin hypoteesille löytyy todisteita: tulosten mukaan viisi kahdeksasta seuraavista lauseista tuki sitä.

4. Pirun kaunis auto.

Todella kaunis auto.	83,8 % kaikista
84,2 % 7-luokkalaisista	
83,3 % 9-luokkalaisista	
Pirun omistama auto.	8,1 % kaikista
5,3 % 7-luokkalaisista	
11,1 % 9-luokkalaisista	
0 pistettä	5,4 % kaikista
5,3 % 7-luokkalaisista	
5,6 % 9-luokkalaisista	

5. Tikka osui puuhun.

Lintu osui puuhun. 51,4 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista
50 % 9-luokkalaisista

Nuoli osui puuhun. 32,4 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista
44,4 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 16,2 % kaikista
26,3 % 7-luokkalaisista
5,6 % 9-luokkalaisista

14. Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa.

Tomi Poikolainen on hermostunut kisoissa. 37,8 % kaikista
31,2 % 7-luokkalaisista
44,4 % 9-luokkalaisista

Tomi Poikolainen jännittää lihaksiaan joka kisassa. 13,5 % kaikista
27,8 % 9-luokkalaisista

Tomi Poikolainen jännittää jousta joka kisassa. 8,1 % kaikista
16,7 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 40,5 % kaikista
68,4 % 7-luokkalaisista
11,1 % 9-luokkalaisista

16. Opiskele, niin pääset pitkälle.

Opiskele, niin menestyt elämässä. 54,1 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista
61,1 % 9-luokkalaisista

Opiskele, niin pääset kauas (fyysisesti). 16,2 % kaikista
5,3 % 7-luokkalaisista
27,8 5 9-luokkalaisista

0 pistettä 29,7 % kaikista
47,4 % 7-luokkalaisista
11,1 % 9-luokkalaisista

17. Runoilija loi uutta säkeittäin.

Runoilija loi uutta säe säkeeltä. 48,6 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista
83,3 % 9-luokkalaisista

Runoilija loi uutta säkkikaupalla. 13,5 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista
16,7 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 37,8 % kaikista
73,7 % 7-luokkalaisista

19. Moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi.

Moni pitää silmälaseja vain ulkonäön vuoksi. 48,6 % kaikista
42,1 % 7-luokkalaisista
55,6 % 9-luokkalaisista

Moni pitää silmälaseja vain huonon näön vuoksi. 40,5 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista
44,4 % 9-luokkalaisista
0 pistettä 10,8 % kaikista
21,1 % 7-luokkalaisista

20. Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja.

Kirjahyllyssäni on paljon kirjoja. 78,4 % kaikista
73,7 % 7-luokkalaisista
83,3 % 9-luokkalaisista

Kirjahyllyssäni on kirjoja, joita ei ole luettu. 13,5 % kaikista
10,5 % 7-luokkalaisista
16,7 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 8,1 % kaikista
15,8 % 7-luokkalaisista

21. Posti on Suomen merkillisin työpaikka.

Posti on Suomen oudoin työpaikka. 73,0 % kaikista
52,6 % 7-luokkalaisista
94,4 % 9-luokkalaisista

Posti on työpaikka, jossa on eniten merkkejä Suomessa. 2,7 % kaikista
5,6 % 9-luokkalaisista

0 pistettä 18,9 % kaikista
36,8 % 7-luokkalaisista

Aivan selviä tapauksia olivat *pirun kaunis auto, kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja* ja *Posti on Suomen merkillisin työpaikka*. Niille annetut merkitykset olivat sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisten enemmistön mukaan odotuksenmukaisia. *Pirun kaunis auto* -lauseen sanan *pirun* merkitys oli yli 80 prosentin mielestä ensisijaisesti `todella´. *Pirun* on hyvin yleinen genetiiviattribuutti nuorten puhekielessä. Toisaalta piru ei ole todellisen maailman olento, joten joidenkin mielestä se voi olla auton omistamisen esteenä. Nämä syyt tukevat tulkintaa `todella´.

Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja -lauseen *lukemattomia* sai yli 70 prosentilta vastaajista merkityksen `paljon´. Vain harvat (13,5 %) tulkitsivat sen ensisijaisesti kieltopartisiipiksi. Se onkin melko harvinainen muoto (ainakin nuorison käyttämässä kielessä), joten ei ole yllättävää, että vain harvat olivat sen kannalla. *Posti on Suomen merkillisin työpaikka* -lauseen *merkillisin* oli yläasteikäisten mielestä merkitykseltään ensisijaisesti `oudoin´. Noin puolet seitsemäsluokkalaisista ja yli 90 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista oli tätä mieltä. Vain yksi yhdeksäsluokkalainen oli ensisijaisesti merkityksen `paikka, jossa on merkkejä´ kannalla. Tämä tulkinta vaatinee jo vähän huumorintajua ja kielellistä nokkeluuttakin. Jos verrataan lausetta *sain merkillisen kirjeen* -lauseeseen, molempien ikäryhmien tulos vaihtelee samalla tavalla lauseittain. Sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisten tulosten mukaan *merkillinen kirje* ei ole niin selvästi ensisijaisesti `outo´ kuin *merkillinen posti*. Ehkä ajatus oudosta kirjeestä on järkevämpi kuin ajatus oudosta postista. Myös nolla pistettä saaneiden määrässä oli eroja. Kun kyse oli kirjeestä, vain 15,8 prosenttia

seitsemäsluokkalaisista ei osannut antaa minkäänlaista merkitystä, kun taas postin kohdalla heitä oli peräti 36,8 prosenttia.

Hypoteesia tukevia, mutta vähemmän selkeitä olivat lauseet *opiskele, niin pääset pitkälle* ja *runoilija loi uutta säkeittäin*. Ensin mainitulle lauseelle haettiin merkityksiä `opiskele, niin menestyt´ ja ´opiskele, niin pääset oluelle´. Kukaan tutkimukseen osallistuneista ei osannut antaa sanalle *pitkä* merkitystä `olut´. Yläasteella olevien ikä on tietysti yksi peruste tietämättömyydelle, ehkä *pitkä* tässä merkityksessä kuuluu enimmäkseen ravintolakielenkäyttöön. `Menestymisen´ ohella nuoret sen sijaan tulkitsivat *pitkälle pääsemisen* konkreettisesti ja tarkoittivat fyysisesti pitkälle pääsemistä, moni mainitsi ulkomaat. Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten välillä ei ollut kovin suurta eroa. Lauseen *runoilija loi uutta säkeittäin* sen sijaan erotteli eri ikäiset selvästi toisistaan. Ensisijaisesti merkityksen `runoilija loi uusia säkeitä´ kannalla oli vain 15,8 prosenttia seitsemäsluokkalaisista, mutta yli 80 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista. Seitsemäsluokkalaisten vähäiseen määrään voi olla syynä, etteivät he tunne sanaa *säe* (:*säkeitä*) tai osaa taivuttaa sitä. Suunnilleen sama määrä seitsemäsluokkalaisista antoi lauseelle ensisijaisesti merkityksen `runoilija loi uutta säkkikaupalla´. Sanan *säkki* taivutusmuotoa *säkeittäin* voi olla vaikea palauttaa perusmuotoonsa. Huomattavan suuri määrä, 73,7 prosenttia, jäi pisteittä. Jokainen yhdeksäsluokkalainen kykeni ilmaisemaan lauseelle jonkin merkityksen.

Lauseet *tikka osui puuhun, Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa* ja *moni pitää silmälaseja näön vuoksi* eivät toteutuneet ennakko-odotusten mukaisesti. Alkuoletus oli, että *tikka* käsitetään tässä lauseessa ensisijaisesti `nuoleksi´ eikä `linnuksi´, koska nuolesta on helpompi sanoa sen osuvan puuhun kuin linnusta. Jos lintu osuu puuhun, se on epäonnistunut lentoreitissään. Myös Nykysuomen sanakirja (s.v. *osua*) korostaa sattumaa osumisen yhteydessä. Noin puolet kaikista tutkimukseen osallistuneista piti *tikkaa* tässä ensisijaisesti `lintuna´. Vain 32,4 prosenttia piti sitä `nuolena´. Yksi yhdeksäsluokkalainen ja noin neljäsosa seitsemäsluokkalaisista jäivät pisteittä.

Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa vaati jälleen yleistietoa Poikolaisesta ja hänen taustastaan. Vain 16,7 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista osasi antaa ilmaukselle *jännittää* merkityksen `jännittää jousta´; he siis tiesivät, että Poikolainen on jousiampuja. Useimpien yläasteikäisten kognitiiviseen ympäristöön ei kuulune oletusta Poikolaisesta jousiampujana, joten se ei voinut tulla ilmeiseksi. He pohtivat *jännittää*-verbiä ja ottivat huomioon adverbin *joka kisassa*. Yhdeksäsluokkalaiset tarjosivat merkityk-

siä `on hermostunut´ ja `jännittää lihaksiaan´, hermostuneisuus oli yleisempi tulkinta. Seitsemäsluokkalaisista 68,4 prosenttia ei osannut antaa lauseelle mitään merkitystä, loput olivat sitä mieltä, että *jännittämisen* merkitys on `olla hermostunut´.

Moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi tulkittiin ensisijaisesti ennakko-odotusten vastaisesti, joskaan tuloksissa ei ollut suuria eroja. Odotus oli, että suurin osa antaisi *näölle* merkityksen `näköaisti´, koska huomattavasti yleisempää ainakin tällä hetkellä on pitää silmälaseja, koska tarvitsee niitä, ei kohentaakseen ulkonäköään. Tulosten mukaan 48,6 prosenttia kuitenkin tulkitsi *näön* ensisijaisesti `ulkonääksi´ ja 40,5 prosenttia `näköaistiksi´.

4.4 Seitsemäsluokkalaisten tuloksista

4.4.1 Yleistä

Testin tekeminen sujui seitsemännen luokan oppilailta eri tavoin. Toiset ymmärsivät heti, mitä piti tehdä, mutta toisille piti selittää testiä yksityiskohtaisesti ja lisäesimerkkien avulla. Lopulta kaikki kuitenkin ryhtyivät toimeen. Oppitunti riitti kaikille testin tekemiseen. Osa suoriutui tehtävästä melko nopeasti, mutta toisilta siihen kului noin neljäkymmentä minuuttia.

Seitsemäsluokkalaisten tulokset on käsitelty kahdessa osassa. Ensin on tarkasteltu heikosti menestyneiden tuloksia. Sen jälkeen on käsitelty heitä paremmin menestyneet. Tällaiseen ratkaisuun on päädytty, koska tuntui parhaalta tarkastella tuloksia selvissä ryhmissä. Heikkojen saamien tulosten perusteella nähdään, mitkä ovat seitsemäsluokkalaisille helpoimpia lauseita käsittää kahdella tavalla. Toisaalta vaikeiksi osoittautuneet lauseet kertovat siitä, minkälaiset lauseet tuottavat vaikeuksia seitsemäsluokkalaisille. Tähän on keskitytty paremmin menestyneiden käsittelyssä.

Seuraavassa on esitelty kaikkien seitsemäsluokkalaisten saamat pistemäärät. Pisteet on ensin taulukoitu oppilasjärjestyksessä, tytöt ja pojat erikseen. Taulukossa on ensin jokaisen oppilaan koodi, sen jälkeen koko testin pistemäärä ja viimeinen luku kertoo kahdella tavalla tulkittujen lauseiden lukumäärän. Sen jälkeen kaikkien seitsemäsluokkalaisten saamat pistemäärät on esitetty pylväsdiagrammin muodossa paremmuusjärjestyksessä.

Taulukko 1. Seitsemäsluokkalaisten poikien pistemäärät

7P1	11	0
7P2	22	6
7P3	17	1
7P4	6	0
7P5	37	14
7P6	3	0
7P7	34	14
7P8	25	9
7P9	12	1
7P10	21	4
7P11	16	2
7P12	4	0
keskiarvo	17,3	4,25

Taulukko 2. Seitsemäsluokkalaisten tyttöjen pistemäärät

7T1	43	19
7T2	35	14
7T3	40	17
7T4	34	12
7T5	12	1
7T6	26	5
7T7	17	3
keskiarvo	29,6	10,1

Seitsemäsluokkalaiset menestyivät testissä vaihtelevasti, kuitenkin kaiken kaikkiaan melko heikosti. Seitsemäsluokkalaisten keskimääräiset pisteet olivat 21,84 eli selvästi alle puolet maksimipisteistä. Kahdestakymmenestäviidestä lauseesta keskimäärin 7,2 oli sellaisia, joille seitsemäsluokkalaiset kykenivät ilmaisemaan 2 merkitystä. Tuloksista voi päätellä, että oppilaat kyllä kykenivät toimimaan testin vaatimusten

mukaan, koska he olivat kyenneet ilmaisemaan yhden merkityksen monille lauseille. Toisen merkityksen ilmaiseminen onkin ollut jo huomattavasti vaikeampaa, koska näiden lauseiden osuus kaikista on niin pieni.

Taulukko 3. Seitsemäsluokkalaisten tulokset paremmuusjärjestyksessä

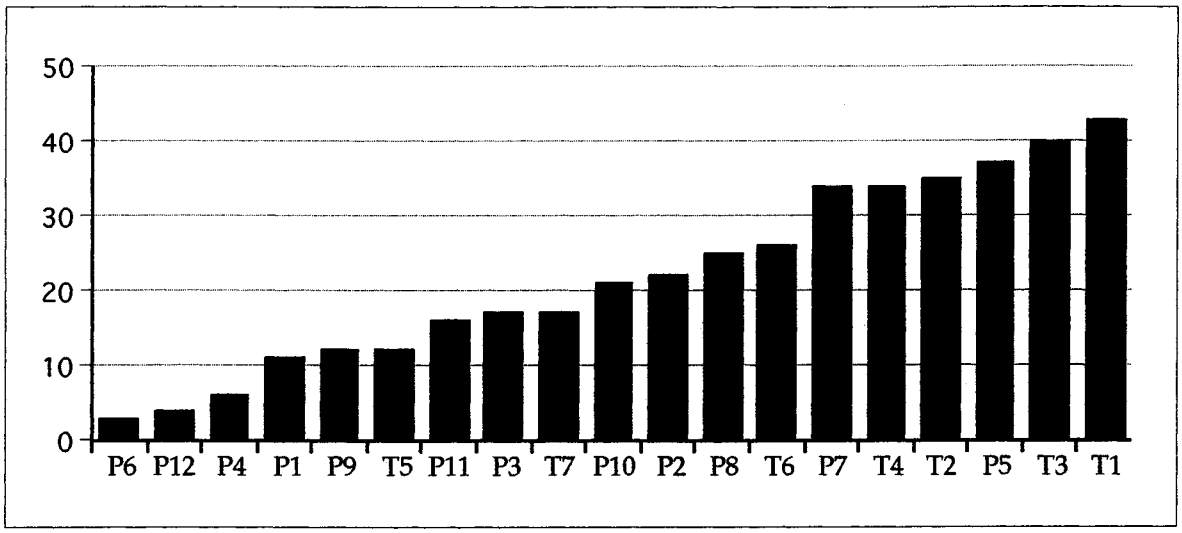

Ero tyttöjen ja poikien välillä oli melko suuri. Tyttöjen keskiarvopisteet olivat 29,6 ja poikien 17,3. Tytöt olivat myös kyenneet ilmaisemaan selvästi useammille (keskimäärin 10,1 lausetta) lauseille 2 merkitystä kuin pojat (keskimäärin 4,25). Toisaalta on huomattava, että tyttöjen tuloksia nostavat kolmen hyvin ja yhden erinomaisesti menestyneen tulokset. Loput kolme menestyivät testissä aivan yhtä heikosti kuin heikoimmat pojat. Poikien joukossa selvänä enemmistönä olivat heikosti testissä suoriutuneet. Koska otos on näin pieni ja tyttöjen ja poikien määrä poikkeaa toisistaan, ei tulosten perusteella voida tehdä yleistettäviä johtopäätöksiä.

4.4.2 Heikosti menestyneet seitsemäsluokkalaiset

Yhdeksän seitsemännen luokan poikaa menestyi testissä heikosti eli jokainen heistä kykeni antamaan korkeintaan kuudelle testin lauseelle kaksi merkitystä. Neljä heistä (7P1, 7P4, 7P6, 7P12) ei osannut ilmaista millekään lauseelle kahta eri merkitystä. Heillä oli vaikeuksia myös yhden oikean merkityksen tuottamisessa; heidän pistemääränsä vaihtelivat kolmesta

yhteentoista. 7P4 oli jättänyt useimmat testin kohdat täysin tyhjiksi, 7P1 taas täydensi lauseet mielensä mukaan, mutta kuitenkin kunkin lauseen kaksi tulkintaa samaa merkitseviksi. Sekä 7P6 että 7P12 olivat täydentäneet lauseet ottamatta ollenkaan huomioon tehtävänantoa. Osa heidän tuottamistaan lauseista oli täysin järkeviä, osa taas vailla järkevää merkitystä. Ongelmia siis oli joko huonosti sujuneessa tehtävänannossa, heikossa motivaatiossa tai siinä, etteivät he todella kyenneet ilmaisemaan ajatuksiaan lauseiden merkityksistä. Mikäli kyse on siitä, etteivät he osanneet ilmaista lauseiden merkityksiä ollenkaan, heidän kielikykynsä on vielä voimakkaasti kehittymässä.

Sekä 7P3 että 7P9 pystyivät antamaan yhdelle lauseelle kaksi merkitystä. 7P11 täydensi kaksi lausetta ja 7P10 neljä lausetta monimerkityksiseksi. 7P2 osasi antaa kuudelle lauseelle kaksi merkitystä. Kaikki he saivat testistä kuitenkin vähintään kuusitoista pistettä, joten ei ole syytä epäillä, etteivätkö he olisi ymmärtäneet, mitä heiltä vaadittiin. He eivät siis osanneet pukea ajatuksiaan sanoiksi tai lauseet olivat liian vaikeita tulkittavaksi kahdella tavalla.

Seitsemännen luokan tytöistä kaikki kykenivät ilmaisemaan ainakin yhdelle lauseelle kaksi merkitystä. Heikosti heistä menestyi 3 (7T5, 7T6 ja 7T7). Erona heikosti menestyneisiin poikiin on se, että tytöt saivat testissä pisteitä enemmän kuin pojat. Tytöt saavuttivat pisteitä kahdestatoista kahteenkymmeneenkuuteen.

Seuraavassa on tarkasteltu heikosti menestyneiden seitsemäsluokkalaisten tuloksia sen mukaan, mille lauseille he kykenivät antamaan kaksi merkitystä. Jokaisen lauseen perään on merkitty, mihin hypoteesiin ne kuuluvat. Erikseen on merkitty myös tyttöjen ja poikien tulokset. Näistä tuloksista voidaan päätellä, mitkä testin lauseista olivat helpoiten tulkittavissa vähintään kahdella tavalla. Kaikkien seitsemäsluokkalaisten tulokset noudattelivat suunnilleen samaa linjaa, joten näiden tulosten pohjalta voidaan sanoa, mitkä testin lauseista olivat helpoiten tulkittavissa kahdella tavalla.

	pojat	tytöt
1. Tämä paisti on hirveä. I	X	X
3. Johdossa on vikaa. II	X	
4. Pirun kaunis auto. IV	X	
5. Tikka osui puuhun. IV	X	XX
6. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle. II	XXX	
8. Muuttomies kävi kantelemassa. II	XX	X
13. Sain merkillisen kirjeen. III	X	X
18. Ei kannata niellä mitä vain. II		XX
19. Moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi. IV	XX	
20. Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja. IV		XX
22. Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään. III	X	
24. Tuiki tavallinen tähti. III	X	

Kuten huomataan, toinen ja neljäs hypoteesi olivat muita vahvempia. Tämän perusteella konkreettisuuden ja abstraktisuuden erottaminen sekä semanttisesti ja pragmaattisesti odotuksenmukaisen ensisijaisuus ovat heikosti menestyneillä voimakkaampia osa-alueita kuin syntaktiset seikat. Ensimmäistä hypoteesia on tosin vaikea verrata muihin, koska siihen kuuluu vain yksi lause.

Tulokset jakautuvat tasaisesti testin eri lauseisiin: sekä testin alku- että loppupuolella on lauseita, jotka heikoimmatkin ovat osanneet tulkita monimerkityksisiksi. Keskiosasta (lauseet 9 - 12, 14 - 17) tällaiset lauseet puuttuvat kokonaan. Tämän perusteella voidaan sanoa, että testi ei toiminut odotuksenmukaisesti. Senhän suunniteltiin kulkevan helpoimmista lauseista vaikeimpiin. Ei kuitenkaan näytä siltä, että vaikeimmiksi oletetut lauseet olisivat olleet muita ongelmallisempia. Niitä olivatkin ne, jotka vaativat maailmantietoa tai relevanssiteorian käsitteiden mukaisesti oletuksia kognitiivisessa ympäristössä.

Helposti monimerkityksisiksi tulkittavia lauseita olivat ne, joissa monitulkintaisen aineksen sana tai sanat kuuluvat samaan sanaluokkaan. Tällaisia tapauksia olivat lauseet 3, 5, 8, 13, 18 ja 19. On vaikea sanoa, miksi samaan sanaluokkaan kuuluva monitulkintainen aines on helpommin huomattavissa monimerkityksiseksi kuin aines, jossa eri tulkinnat edustavat eri sanaluokkaa. Seitsemäsluokkalaisten kohdalla syynä voi olla se, etteivät he kykene irrottautumaan ensimmäisenä mieleen tulleen merkityksen sanaluokasta ja etsivät monitulkintaiselle ainekselle uutta tulkin-

taa saman sanaluokan sanasta tai sanoista. Heidän vielä kehittymässä oleva kielikykynsä voi siis rajoittaa eri sanaluokista olevien vaihtoehtojen punnitsemista.

Testin saman sanaluokan monitulkintaisen aineksen sisältävissä lauseissa voi toisaalta olla kyseessä tapaus, jossa jokin lauseen sanoista voi jo itsessään antaa vihjeen toiseen tulkintaan, kuten *puuhun* lauseessa 5 tai *kirje* lauseessa 13. Myös lauseiden aihepiirit olivat yleisiä ja koululaisillekin tuttuja. Testin lauseista helpoimpien ulkopuolelle jäi viisi tapausta, joissa sanaluokka on sama. Lauseissa on sen sijaan jokin muu ongelmia tuottava elementti, kuten maailmantietoa edellyttävä asia tai esimerkiksi vaikeasti hahmotettavat johdokset.

Loput helpoimmin monella tavalla tulkittavista lauseista eivät muodosta yhtä selvää ryhmää kuin samaan sanaluokkaan kuuluvat monitulkintaiset ainekset. Lauseiden 4 ja 24 osalta helppous saattaa johtua siitä, että lauseiden toinen tulkinta on melko kiteytyneen sanaliiton tai sanonnanomaisen ilmauksen merkitys. *Tuiki*-partikkelin tavanomaisin esiintymisyhteys lienee juuri sanan *tavallinen* yhteydessä. *Tuiki*-sanan tulkitseminen verbiksi puolestaan saattaa helpottua *tähden* avulla. Onhan *tuikkia* melko usein juuri tähtiin liitettävä verbi. On myös todennäköistä, että rakenne *pirun* + adjektiivi on osa nuorten suosimaa kielenkäyttöä.

Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle -lauseen helppoutta voidaan selittää sillä, että melkeinpä ainut yhteys, jossa hirvistä puhutaan, on hirvikolari ja hirvien tuleminen konkreettisesti autojen eteen. Ja paikka, jossa ne autojen tielle tulevat, on tie. Voidaan siis olettaa, että jo yläasteikäisten kognitiivisessa ympäristössä on oletus hirvistä ja niiden liikkumisesta sekä vaaratilanteiden aiheuttamisesta. *Tämä paisti on hirveä* -lausetta voitaisiin selittää ainoastaan relevanssiteorian avulla. Sen mukaan seitsemäsluokkalaisilla on selvä oletus siitä, että paisti voi olla hirvestä tehty, toisin sanoen oletus hirvipaistista sisältyy heidän kognitiiviseen ympäristöönsä. Tulkinta *kamala* voitaisiin selittää samoin; he tietävät, että paisti voi olla pahaa. Asiaa kannattaa kuitenkin tarkastella myös kielen järjestelmän kannalta, pohtimalla partitiivin ja nominatiivin eroa. Kuten aiemmin luvussa 4.3 todettiin, seitsemäsluokkalaisten kohdalla ei ollut yhtä selvästi havaittavissa osa - kokonaisuus -jaottelun tunnistamista kuin yhdeksäsluokkalaisilla. Voi siis olla, että heidän kielitajunsa ei vielä tunnista partitiiville ominaista osan ilmaisemista.

Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään kuuluu myös helpoiten monimerkitykselliseksi tulkittavien lauseiden ryhmään. *Vuoron perään* on vain toinen, kylläkin yhtä yleinen, muoto partikkelista *vuorotel-*

len. Näin ollen sen helppous ei ole yllätys. Toinen tulkinta `vuorojensa jälkeen´ on pääteltävissä jälleen lauseen muista sanoista, tässä vihjeenä ovat *bussin kuljettajat*. Voidaan siis olettaa, että jo yläasteen alussa nuorten kielellinen päättely ja lausetaju alkavat olla aika pitkällä. Se tulee ilmi tällaisessa testissä, jossa vaaditaan kahta eri tulkintaa. Testiin osallistuvilla on edessään tilanne, jossa ensimmäisenä mieleen tulevan lauseen merkityksen lisäksi on pohdittava, mitä muuta lause voisi merkitä. Tällöin joudutaan turvautumaan lauseesta löytyviin vinkkeihin ja omaan maailmantietoon, jos merkitys ei heti tunnu löytyvän.

Suurin yllätys helposti kahdella tavalla avautuvien lauseiden ryhmässä oli *Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja*. *Lukemattomia* merkityksessä `paljon´ ei niinkään tunnu yllättävältä, mutta merkitys `kirjoja, joita ei ole luettu´ on jo vaikeammin hahmoteltavissa olevan johdoksen taustalla. Sanan pohjana on vahva vokaalivartalo (*luke-*), johon lisätään 3. infinitiivin tunnus *mA* ja karitiivinen adjektiivinjohdin *tOn*. Selvää onkin, etteivät seitsemäsluokkalaiset osaisi itse muodostaa kieltopartisiippia, mutta osaavat tunnistaa niiden merkitykset. Jälleen kerran on etsittävä syytä lauseen muusta sanastosta, tässä lauseessa vihjeitä antavat *kirjahylly* ja *kirjat*.

4.4.3 Paremmin menestyneet seitsemäsluokkalaiset

Kohtalaisesti testissä menestyivät 7P8 ja 7T4. Heidän tuloksensa olivat 9 ja 12 monitulkintaista lausetta. Heidän suorituksensa olivat hyvin samanlaiset. Poika, jolla oli vähemmän kaksitulkintaisia lauseita, poikkesi vain yhdessä kohdassa tytön tuloksista. Muutenkin heidän tuloksensa noudattivat hyvin pitkälle seitsemäsluokkalaisten keskiarvoa. On kuitenkin huomattava, että kummankin pistemäärä on selvästi suurempi kuin monitulkintaisten lauseiden tuottamat pisteet. Kumpikin on siis kyennyt ilmaisemaan useille lauseille yhden tulkinnan.

Hyvin menestyi 2 poikaa ja 2 tyttöä (7P5, 7P7, 7T2 ja 7T3). Heidän pisteensä vaihtelivat välillä 34 - 40. Kaksimerkityksisten lauseiden lukumäärä oli 14 - 17. Jos verrataan kohtalaisesti ja hyvin menestyneiden tuloksia heikosti suoriutuneisiin, huomataan, että kohtalaisesti menestyneillä on vain 4 testin lauseista sellaisia, jotka puuttuvat heikoilta (lauseet 9,12,15 ja 23). Hyvin menestyneet täydentävät tulosta niin, että vain lauseet 2, 7 ja 25 jäävät kokonaan ilman mainintoja. Vain yksi seitsemännen luokan oppi-

las, 7T1, menestyi testissä erinomaisesti (hän osasi antaa yhdeksälletoista lauseelle kaksi merkitystä).

Seuraavassa on esitelty lauseet, joille kohtalaisesti, hyvin ja erinomaisesti menestyneiden joukossa vain muutama (0 - 2) oppilas osasi antaa kaksi eri merkitystä. Lauseiden perään on merkitty lukumäärä, joka osoittaa sen, kuinka monta oppilasta on kyennyt ilmaisemaan kaksi tulkintaa. (Kukaan heikosti menestyneistä ei kyennyt antamaan millekään näistä kahta merkitystä.)

25. Ei maksa vaivaa.	0
2. Bryggare halusi aitoa kultaa.	1
7. Meillä on näyttöä.	1
11. Hirvi on turvallinen eläin.	1
14. Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa.	1
15. Tällä haavaa en käytä muuta.	2
16. Opiskele, niin pääset pitkälle.	2
17. Runoilija loi uutta säkeittäin.	2
21. Posti on Suomen merkillisin työpaikka.	2

Kuten huomataan, ongelmallisin lause seitsemäsluokkalaisille oli 25, *Ei maksa vaivaa*. Vain yksi heistä osasi antaa lauseelle tulkinnan `ei kannata´ ja seitsemän tulkinnan `maksa on terve´. Tulos ei sikäli ole yllättävä, että tulkinta `ei kannata´ vaatii sanonnan tuntemista. Sanonta *ei maksa vaivaa* (Nykysuomen sanakirja s.v. *maksaa*) onkin luultavasti melko harvinainen yläasteikäisten kielenkäytössä; sen lisäksi sille on vaikea muotoilla täsmällistä merkitystä. Suullisesti osa oppilaista olisi kenties kyennyt ilmaisemaan, mitä lause heidän mielestään merkitsee. Toinenkin tulkinta (`maksa on terve´) vaatii jonkin verran päättelyä, sillä muodossa *ei maksa vaivaa* sanajärjestys on käänteinen (predikaatti - subjekti). *Tällä haavaa* -sanaliitto (lause 15) kuuluu myös sanonnanomaisiin tapauksiin, joiden merkitys ei ole johdettavissa sanoista. Tulosten mukaan sanonta on tuttu seitsemäsluokkalaisille, joista vain 2 oli huomannut myös merkityksen `tämän haavan päällä´. Saattaa olla, että sanaliiton tulkinta sanonnaksi on jo niin vakiintunut, että toisen tulkinnan ja harvinaisemman rakenteen huomaaminen ei enää onnistu, koska sanonnan vaikutus on niin voimakas.

Odotetusti vaikeita olivat lauseet, jotka vaativat tiettyjen oletusten sisältyvän testiin osallistuneiden kognitiiviseen ympäristöön. Näitä oletuksia ei kuitenkaan löytynyt. Lauseiden 2 ja 14 tulkitseminen kahdella tavalla olisi vaatinut joko tietoa Bryggaren ja Poikolaisen taustasta tai luovaa kielellistä päättelykykyä. *Aitoa* verbinä on melko harvinainen, joten sen huomaamatta jääminen ei ole ihme. Ainoa tulkinta seitsemäsluokkalaisten joukossa oli `oikea´. Samoin lauseen 14 verbille *jännittää* he kykenivät osoittamaan vain merkityksen `on hermostunut´. Molemmat tulkinnat olivat melko vaikeita tuottaa ilman maailmantiedon antamaa vihjettä, mutta yllättävää on, ettei kukaan seitsemäsluokkalaisista kyennyt irrottautumaan ainoista tulkinnoista.

Lauseen 7 *näyttöä* tuotti ongelmia; vain yksi oppilas huomasi merkityksen `monitori´. Se tuntuu yllättävältä tietokoneiden aikakaudella. Asiaan vaikuttanee kuitenkin lauseen rakenne ja erityisesti sanan partitiivi. Oppilailta on jäänyt huomaamatta se, että *näyttöä* voisi tarkoittaa `monitoria´. He ovat ehkä tiedostamattaan hylänneet tämän tulkinnan juuri partitiivin vuoksi; aiemminkin käsitelty partitiivin ja nominatiivin ilmaisema osan ja kokonaisuuden jaottelu on saattanut olla esteenä toisen tulkinnan huomaamiselle. Tuntuu todellisuudenvastaiselta puhua *näytöstä* partitiivissa - aivan kuin se olisi osa rikkinäistä monitoria.

Lauseiden 16 ja 17 ongelma lienee sanoissa, joiden toinen merkitys ei ole seitsemäsluokkalaisille tuttu; osasyynä lienee kaukainen aihepiiri. Lauseen 16 *pitkä*-sanan merkitys `olut´ on ymmärrettävästi vieras 12 - 13 -vuotiaille. Yksi heistä sen sijaan tarjosi `menestyä´-tulkinnan rinnalle `fyysisesti kauas´. Kolme seitsemäsluokkalaista ilmaisi *säkeittäin*-sanalle merkityksen `säe´ ja kaksi merkityksen `säkkikaupalla´. Runoihin liittyvä termi *säe* ei siis liene tuttu seitsemäsluokkalaisille.

Vaikeuksia tuottivat myös lauseet 11 ja 21. Niissä kummassakin toisen tulkinnan pohjana on johdos. Juuri nämä tyypit olivat ongelmallisia; vain yksi seitsemäsluokkalainen osasi antaa *turvalliselle* merkityksen `omistaa turpa´. *Merkillisen* he tulkitsivat vain `oudoksi´, jos ollenkaan kykenivät antamaan merkitystä lauseelle. Voi olla, että merkitys `paikka, jossa on eniten merkkejä´ on tehdyn oloinen; sitä on lähinnä käytetty vitseissä - ainakin tässä yhteydessä. Jos verrataan lausetta *Posti on Suomen merkillisin työpaikka* lauseeseen *Sain merkillisen kirjeen*, huomataan, että jälkimmäinen oli helpoimpien joukossa ja ensin mainittu yksi vaikeimmista. Selitys ei löytyne kielellisistä tai syntaksiin liittyvistä seikoista. On oletettava, että kirje on helpommin koettavissa merkilliseksi (`jossa on merkki´) kuin posti. Postin ymmärtäminen paikaksi, jossa on eniten merkkejä, vaatii jo

kielellistä luovuutta ja kykyä leikkiä merkityksillä. Kukaan seitsemäsluokkalaisista ei tähän kyennyt. He pitäytyivät ensimmäisenä mieleen tulleessa merkityksessä eivätkä kyenneet irrottautumaan siitä. Saattaa olla, että he etsivät jotain saman sanaluokan sanaa, eivätkä osanneet heittäytyä luovan päättelyn tielle.

Edellä käsiteltyjen tulosten perusteella voidaan siis sanoa, ettei ole vain tiettyä tapausryhmää lauseissa, joita seitsemäsluokkalaisten on vaikea ymmärtää kahdella tavalla. On aivan selvää, että kontekstista irrallaan olevien lauseiden tulkintaan vaikuttaa niiden syntaktinen rakenne ja muut kieleen liittyvät seikat. Lauseen ymmärtämistä vaikeuttavia seikkoja ovat muiden muassa käänteinen sanajärjestys, pitkälle menevät johdokset, joiden merkitystä on vaikea hahmottaa, ja esimerkiksi sijamuotojen tietyt käyttösopimukset. Tässä testissä korostui erityisesti partitiivin ja nominatiivin välinen ero. Kielenkäyttöön liittyy se, että on tunnettava kielessä olevat sanonnat ja muut sopimuksenvaraiset ilmausten merkitykset, jotta ne voi tunnistaa. Myös maailmantiedolla on suuri merkitys. On tunnettava tietyt maailmassa vallitsevat tosiasiat, jotta ne voi johtaa lauseen sanojen merkityksistä.

4.5 Yhdeksäsluokkalaisten tulokset

4.5.1 Yleistä

Yhdeksäsluokkalaisille testin tekeminen ei tuottanut minkäänlaisia vaikeuksia. Jokainen ymmärsi testin luonteen heti ja osa oppilaista suoritti testin melko nopeasti. Kenelläkään sen tekemiseen ei kulunut reilua puolta tuntia enempää.

Yhdeksäsluokkalaisten tuloksia ei kannata jakaa samoin perustein kuin tehtiin seitsemäsluokkalaisten kohdalla; siinä tulokset jaettiin heikkoihin ja paremmin menestyneisiin. Syynä on se, että yhdeksäsluokkalaisten menestys oli melko tasaista.

Yhdeksäsluokkalaisten tulokset on esitetty samassa järjestyksessä kuin seitsemäsluokkalaisten. Erikseen taulukoitujen tyttöjen ja poikien tulosten jälkeen kaikkien pistemäärät on esitetty pylväsdiagrammissa paremmuusjärjestyksessä.

Taulukko 4. Yhdeksäsluokkalaisten poikien pistemäärät

9P1	46	22
9P2	27	8
9P3	49	24
9P4	37	13
9P5	42	18
9P6	42	19
9P7	47	22
9P8	47	23
9P9	49	24
9P10	46	21
9P11	41	18
9P12	49	24
9P13	48	23
keskiarvo	43,8	19,9

Taulukko 5. Yhdeksäsluokkalaisten tyttöjen pistemäärät

9T1	43	19
9T2	46	22
9T3	45	20
9T4	48	23
9T5	50	25
keskiarvo	46,4	21,8

Vain yksi poika (9P2) jäi kohtalaiseen tulokseen; hän oli osannut antaa kahdeksalle lauseelle kaksi merkitystä. Hänen kokonaispisteensä olivat 27, eli hän oli kuitenkin osannut antaa useille lauseille (11) yhden merkityksen. 9P2 on oli jättänyt useat kohdat tyhjiksi, joten voidaan päätellä, että hän on ymmärtänyt sen, mitä testissä oli tarkoitus tehdä. Hän ei kuitenkaan jostain syystä ole merkinnyt useammalle kuin kahdeksalle lauseelle kaksi tulkintaa. Nämä lauseet olivat 6, 13, 15, 18, 20, 22, 23 ja 24. Jos

niitä verrataan kohtalaisesti menestyneiden seitsemäsluokkalaisten tuloksiin, huomataan, että häneltä puuttuu useita lauseita, jotka he ovat tulkinneet kahdella tavalla. Vain lauseet 22 (*Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään*) ja 24 (*Tuiki tavallinen tähti*) olivat sellaisia, joita kumpikaan seitsemäsluokkalainen ei ollut osannut tulkita useilla tavoilla. Nämä lauseet löytyvät kuitenkin jopa heikoiten menestyneiltä seitsemäsluokkalaisilta, joten ne eivät poikkea nuorempien tuloksista millään tavalla.

Hyvin testissä selvisi kolme poikaa (9P4, 9P5 ja 9P11). Heidän kokonaispisteensä vaihtelivat välillä 37 - 42. Monitulkintaisten lauseiden määrä oli 13 - 18. Jälleen huomataan, että kokonaispisteet ovat selvästi suuremmat kuin kahdella tavalla tulkittavien lauseiden tuottamat pisteet. Näin ollen heidänkin oli helppoa ilmaista yli puolelle testin lauseista ainakin yksi merkitys. Koska heiltä näytti puuttuvan samoilta lauseilta kaksi tulkintaa kuin erinomaisesti menestyneiltä, seuraavassa käsitellään yhteisesti sekä hyvin että erinomaisesti suoriutuneiden tulokset.

Erinomaisin tuloksin testin suorittivat loput yhdeksän poikaa ja viisi tyttöä. Kokonaispisteet vaihtelivat 42:sta 50:een. Monitulkintaisten lauseiden määrä vaihteli 19:stä 25:een.

Taulukko 6. Yhdeksäsluokkalaisten tulokset paremmuusjärjestyksessä

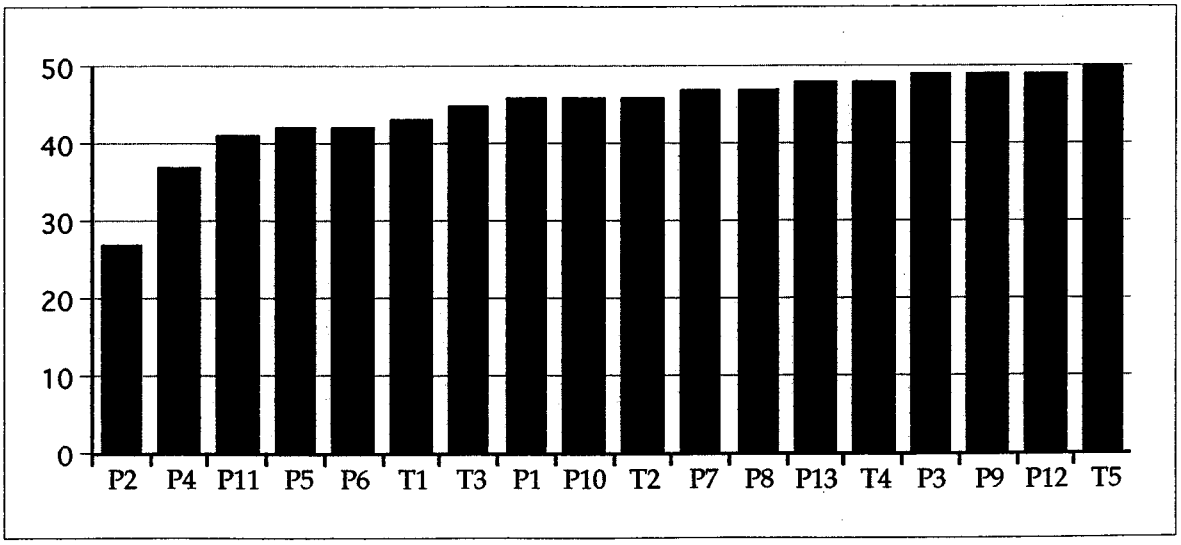

Yhdeksäsluokkalaiset menestyivät testissä hyvin. Tyttöjä osallistui testiin selvästi vähemmän kuin poikia. Kaikki testiin osallistuneet viisi tyttöä menestyivät erinomaisesti, poikien kohdalla oli suurempaa hajontaa.

Kuten taulukosta 6 voi nähdä, tyttöjen ja poikien välillä ei kuitenkaan ollut suuria eroja.

4.5.2 Yhdeksäsluokkalaisille vaikeat tapaukset

Koska yhdeksäsluokkalaiset suoriutuivat testistä niin hyvin, on syytä tarkastella niitä tapauksia, jotka tuottivat heille vaikeuksia, ja sitä, voidaanko niitä jaotella jonkinlaisiin ryhmiin. Seuraavassa on merkitty ensin lauseen numero, sen jälkeen oleva luku kertoo, kuinka monelta hyvin menestyneeltä lauseesta puuttuu kaksi tulkintaa, ja viimeinen sen, moneltako erinomaisesti menestyneeltä puuttuu kaksi tulkintaa. Mukaan on otettu vain lauseet, joiden kohdalla sekä hyvistä että erinomaisista vähintään kaksi ei ole kyennyt ilmaisemaan kahta tulkintaa.

	hyvät	erinomaiset
2. Bryggare halusi aitoa kultaa.	3	7
7. Meillä on näyttöä.	2	2
10. Oletko riippumaton ostaja?	2	7
15. Tällä haavaa en käytä muuta.	3	2
16. Opiskele, niin pääset pitkälle.	2	5
17. Runoilija loi uutta säkeittäin.	2	3
25. Ei maksa vaivaa.	2	3

Hyvien selvästi pienemmät luvut selittyvät sillä, että heitä oli vain 2, kun erinomaisesti menestyneitä oli 14. Muiden testin lauseiden kohdalla oli vain muutamia, joista puuttui kaksi merkitystä. Kuten luvusta 4.4.3 voidaan huomata, yhdeksäsluokkalaisille vaikeimpia lauseita olivat aivan samat kuin heitä kaksi vuotta nuoremmille.

Bryggaren aitajuoksutausta näyttää olevan vieras myös yhdeksäsluokkalaisille. Toisaalta *aitoa* on melko vaikea verbi ilmaista toisin sanoin. Sille ei ole yksisanaista synonyymiä; Nykysuomen sanakirja ilmoittaa sen merkitykseksi `juosta aitajuoksua´. Verbi on tässä myös melko oudossa lauseessa: *aitoa kultaa* `juosta aitajuoksussa kultaa´. Helpompi olisi varmasti ollut esimerkiksi lauseyhteys *Bryggare aitoo kohti maalia,* jossa *aitoa* olisi ymmärrettävissä vain verbiksi. Testin lausetta saattaa sotkea siinä jo oleva verbi *halusi*. Lauseen ongelmallisuuden voi siis selittää sekä lause-

rakenteesta käsin että maailmantiedon avulla. Jos verrataan lausetta 25 lauseeseen *Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa,* huomataan, että Poikolainen on tutumpi kuin Bryggare. Toisaalta lauseessa on vain yksi predikaatiksi sopiva verbi *jännittää,* jonka eri merkitykset kielellisesti lahjakas voi tuottaa, vaikkei Poikolaista tuntisikaan.

Ei maksa vaivaa -lauseen ongelmallisuus yhdeksäsluokkalaisillekaan ei ole yllätys. Enemmistö heistä on sanonnan merkityksen `ei kannata´ kannalla. He siis tuntevat sanonnan ja sen merkityksen, mutta lauseen rakenne (kielteinen sanajärjestys) saattaa estää heitä näkemästä merkitystä `maksa on terve´. Lause 15 on aivan samantyyppinen tapaus. Siinä ilmauksen *tällä haavaa* toinen merkitys on aivan muuta kuin kahden sanan omista merkityksistä johdettava merkitys. Tämä sanonnanomainen `tällä hetkellä´ on tutumpi kuin hieman keinotekoinen `tämän haavan päällä´. Tietoisuus kielen järjestelmästä on siis melko voimakas jo yhdeksäsluokkalaisilla.

Lauseiden 16 ja 17 tulkitseminen kahdella tavalla vaatii tiettyjen alojen erikoissanaston tuntemista. Näyttää siltä, että ravintolasanasto on vierasta ainakin sanan *pitkä* osalta. Vaikka sen onkin vieras, he ovat keksineet toisen tulkinnan (`fyysisesti kauas´) sen tilalle. *Säe* sen sijaan on tuttu yhdeksäsluokkalaisille. Kirjallisuudenopetus näyttää menneen perille. Ongelmallisempi oli tulkinta `säkkikaupalla´, mikä saattaa johtua vaikeudesta palauttaa johdos sen kantasanaan. Samaa tyyppiä oli lause 10, jossa *riippumaton* on merkityksessä `vapaa, itsenäinen´ melko vaikea palauttaa verbin *riippua* merkitykseen ja muodostaa siitä kieltomuoto. Voi olla, että oppilailla on ollut jonkinlainen epämääräinen käsitys verbin merkityksestä, mutta sitä on ehkä ollut vaikea saada ilmaistua yhdellä sanalla. Kaiken lisäksi testissä oli annettu valmiiksi jo sanat *oletko_____ostaja?*. Tämä vaatii sanan *riippumaton* ilmaisemista yhdellä tai muutamalla sanalla niin, että uusi ilmaus sopii valmiiksi tehdyn lauseen keskelle.

4.5.3 Yhdeksäsluokkalaisille helpot tapaukset

Seuraavassa on käsitelty lauseet, joille kaikki yhdeksäsluokkalaiset osasivat antaa kaksi merkitystä.

13. Sain merkillisen kirjeen.
18. Ei kannata niellä mitä vain.
20. Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja.

24. Tuiki tavallinen tähti.

Näiden joukossa on kaksikin johdosta. *Merkillisen* ja *lukemattomia* ovat kuitenkin läheisessä suhteessa lauseen muihin sanoihin. Useimmiten kirje, joka saadaan, sisältää merkin, joten on helppo sanoa yhdeksäsluokkalaisten kontekstin sisältävän oletuksen kirjeestä ja siihen liittynee läheisesti merkki. Samoin kirjat ja lukeminen liittyvät yhteen. Jos tarkastellaan ensisijaisia tulkintoja, huomataan, että kummassakin lauseessa selvästi ensisijainen merkitys yhdeksäsluokkalaisten mielestä on se, jonka pintarakenteena ei ole johdos. Saattaa siis olla niin, että toinen merkitys on tullut oppilaiden mieleen välittömästi, mutta johdoksen merkitystä on jouduttu miettimään. Saman aihepiirin sanat ovat kenties auttaneet niiden tulkinnassa.

Ei kannata niellä mitä vain on ollut viime vuonna osa Koffin olutmainontaa, joten sen on voinut lukea mitä erilaisimmista paikoista. Sitä on näkynyt tienvarsi- ja lehtimainoksissa sekä tarroina. On vaikea arvioida, kuinka moni tutkimukseen osallistuneista on kiinnittänyt huomionsa näihin mainoksiin. Ensisijaisesti yhdeksäsluokkalaiset olivat kuitenkin tulkinnan `ei kannata uskoa mitä tahansa´ kannalla. Heille on siis tuttu myös verbin *niellä* abstrakti merkitys.

Lauseen 24 kuuluminen niihin, joille kaikki osasivat antaa kaksi merkitystä, on yllätys. Se oli sijoitettu kaikkein vaikeimpien lauseiden joukkoon testin loppuosaan. Partikkelitulkinta `aivan´ oli ensisijainen verrattuna verbiin *tuikkia*. Voidaan sanoa, että *tuiki* vahvistussanana on yleisemmässä käytössä kuin *tuikkia*-verbi. Kaikki ovat kuitenkin osanneet tulkita sen myös verbiksi. Jälleen kerran apua on saattanut antaa *tähti*.

Lauseet, joille 17 kaikista 18:sta yhdeksäsluokkalaisista osasivat antaa kaksi merkitystä, ovat seuraavat.

1. Tämä paisti on hirveä.
3. Johdossa on vikaa.
8. Muuttomies kävi kantelemassa.
19. Moni pitää silmälaseja näön vuoksi.
23. Pirteistä voi löytyä myös väsyneitä.

Tämä paisti on hirveä selittynee jo aiemmin käsitellyllä partitiivin ja nominatiivin erolla. Se näyttää olevan jo hyvin selvillä yhdeksäsluokkalaisten keskuudessa. *Johdossa on vikaa* ja *muuttomies kävi kantelemassa* sekä *moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi* -lauseiden monitul-

kintainen aines kuuluu samaan sanaluokkaan, mikä on saattanut helpottaa myös yhdeksäsluokkalaisia. Niissä on myös sekä konkreettinen että abstrakti tulkinta. Koska yhdeksäsluokkalaiset kaikkiaan menestyivät niin hyvin, on vaikea sanoa, mistä syystä juuri nämä lauseet ovat helpompia. Lausetta 19 lukuun ottamatta mikään niistä ei vaadi maailmantietoa eikä kielellistä leikittelyä, joten ne ovat aivan käyttökelpoisia asiallisissakin yhteyksissä. Lause 19 on osa erään optikkoliikkeen mainontaa, joten se voi olla tuttu ennestään.

4.6 Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tulosten vertailua

Testi osoittautui seitsemäsluokkalaisille melko vaikeaksi, sen tehtävänanto ei yksin riittänyt selvittämään, mitä testissä piti tehdä. Yhdeksäsluokkalaisille testi sen sijaan oli helppo. Kukaan ei tarvinnut lisäohjeita sen tekemiseen.

Lukujen 4.4 ja 4.5 perusteella voidaan sanoa, että seitsemäsluokkalaiset menestyivät huomattavasti heikoimmin kuin yhdeksäsluokkalaiset. Seitsemäsluokkalaisten keskiarvopisteet olivat 21,8, kun yhdeksäsluokkalaisten keskiarvo oli 44,6 pistettä. Yhdeksäsluokkalaisten tyttöjen ja poikien tulokset eivät poikenneet juurikaan toisistaan, tyttöjen keskiarvopisteet olivat 46,4 ja poikien 43,8. Seitsemäsluokkalaisten tyttöjen ja poikien välillä oli selvä ero, tytöt saavuttivat keskimäärin 29,6 pistettä ja pojat 17,3. Sekä tyttöjen että poikien ryhmässä oli hyvin menestyneitä, mutta poikien kohdalla heikosti suoriutuneita oli selvästi enemmän.

Jos verrataan monitulkintaisuuden huomaamista, nähdään, että seitsemäsluokkalaisille monitulkintaisuuden huomaaminen kontekstista irrallaan olevista lauseista on huomattavasti vaikeampaa kuin yhdeksäsluokkalaisille. He kykenivät antamaan 6,7 lauseelle kaksi merkitystä, kun yhdeksäsluokkalaisten vastaava luku oli 20,4. Tässäkään kohdassa yhdeksäsluokkalaisten tyttöjen ja poikien välillä ei juurikaan ollut eroja (tyttöjen tulos 21,8 ja poikien 19,9 monitulkintaista lausetta). On huomattava kuitenkin, että kaikki tytöt saavuttivat erinomaisen tuloksen. Seitsemännen luokan oppilailla ero oli jälleen suurempi. Tyttöjen oli selvästi helpompi ilmaista lauseille kaksi tulkintaa kuin poikien. Tytöt pystyivät antamaan 10,1 lauseelle kaksi tulkintaa, kun pojat taas pääsivät vain 4,25:een kahdella tavalla tulkittuun lauseeseen.

Monimerkityksisten lauseiden tulkinnassa näyttää tapahtuvan kehitystä niin, että jo yhdeksännellä luokalla niiden tulkinta on melko

helppoa. Myös tyttöjen ja poikien välinen ero tasoittuu siirryttäessä seitsemänneltä luokalta yhdeksännelle. On kuitenkin muistettava, että tämä on vain yksi tapa tutkia monitulkintaisuuden huomaamista. Toisenlaisella testillä tulokset olisivat saattaneet poiketa nyt saaduista. Myös tyttöjen ja poikien ryhmät olivat kummallakin luokka-asteella eri kokoiset.

Kun tarkastellaan kummallekin ikäluokalle helpoksi osoittautuneita lauseita, täytyy muistaa, että kummankin luokan tuloksia on tarkasteltu omina kokonaisuuksinaan. Niitä ei siis ole verrattu toisiinsa, koska tulokset poikkesivat toisistaan niin paljon. Näin ollen seitsemäsluokkalaisten helpoiksi luokiteltavissa tapausten kohdalla on selvästi vähemmän oppilaita lukumäärällisesti johtuen juuri luokan yleisesti heikosta tuloksesta.

Seitsemäsluokkalaisille helpoimpia monitulkintaisista lauseista näyttävät olevan ne, joissa monitulkintainen aines voidaan jakaa konkreettiseen ja abstraktiin, ja ne, joissa vaikuttavat semanttiset ja pragmaattiset seikat. Tämä saadaan selville, jos verrataan näitä lauseisiin, jossa syntaktiset seikat tai perusmuodon ja taivutusmuodon välinen ero vaikuttavat tulkintaan.

Jos tarkastellaan yksittäisiä lauseita, niin lauseen tulkintaa kahdella tavalla helpottaa selvästi seitsemäsluokkalaisten kohdalla myös se, että monitulkintainen aines edustaa samaa sanaluokkaa. Syynä voi olla, että heidän on helpompi löytää toinen merkitys, jos se jollain tavalla liittyy ensimmäiseen merkitykseen. Myös sanojen ja sanaliittojen vakiintuneet merkitykset olivat helppoja, jos ne ovat yleisessä käytössä ja niillä on selvä merkitys. Tällainen oli muun muassa *tuiki*. Merkittävä apu monitulkintaisuuden huomaamisessa näyttää olevan myös lauseen muiden sanojen antamat vihjeet, joiden avulla on mahdollista päätellä lauseen toinen merkitys.

Yhdeksäsluokkalaisille useimmat lauseet olivat kohtuullisen helppoja, joten heidän kohdallaan on määritelty helpoiksi lauseet, joille ainakin 17 oppilasta 18:sta on osannut antaa kaksi merkitystä. Näiden pohjalta voidaan sanoa yhdeksäsluokkalaisille helppoja olevan lauseet, joissa ei vaadita maailmantietoa. Mikään kielellinen seikka, kuten johdokset tai sanojen harvinaisemmat merkitykset, eivät myöskään vaikeuta lauseiden tulkintaa. Lauseen muu sanasto lienee osaltaan helpottanut toissijaista tulkintaa. On nähtävissä myös, että yhdeksäsluokkalaisten sanavarastossa on sanoja, joilla on hieman harvinaisempikin merkitys; hyvä esimerkki tällaisesta on sana *niellä*, jolle kaikki ovat osanneet antaa myös merkityksen `uskoa´.

Yhdeksäsluokkalaisten kohdalla on huomattavissa, että heidän tuloksensa eivät noudata hypoteesejä yhtä paljon kuin seitsemäsluokkalaisten. Lauseiden 1, 5, 11, 18 ja 19 kohdalla tulos poikkesi hypoteeseista eli niissä tulkinta ei enää riippunut hypoteeseissa esitetyistä seikoista, kuten perusmuodon ja taivutusmuodon tai konkreettisuudn ja abstraktisuuden eroista. Myös osa semanttisesti ja pragmaattisesti odotuksenmukaisimmista tulkinnoista ei toteutunut. Jakaumat muissakaan lauseissa eivät olleet yhtä selviä kuin seitsemäsluokkalaisilla. Erot ensi- ja toissijaisten tulkintojen välillä eivät olleet kovin suuria muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. On siis mahdollista, että yhdeksäsluokkalaisten kielitaju on jo niin kehittynyt, että heitä eivät enää ohjaa mitkään tietyt periaatteet, vaan he kykenevät huomaamaan eri tulkinnat riippumatta niiden sisällöstä ja ulkoasusta. Seitsemäsluokkalaiset sen sijaan tulkitsivat lauseet hypoteesien mukaisesti, mutta useimmissa tapauksissa he löysivät lauseille vain yhden tulkinnan. Näin ollen voidaan sanoa, että yläasteen aikana tapahtuu kehitystä, jonka tuloksena oppilaat kykenevät tekemään tulkintoja lauseiden merkityksistä riippumatta odotuksenmukaisuudesta.

Kuten huomataan, yhdeksäsluokkalaisille lauseet olivat huomattavasti helpompia kuin nuoremmille tutkimukseen osallistujille. Näin ollen heidän osaltaan on vaikea erottaa selvästi lauseisiin liittyviä seikkoja, jotka olisivat selvästi helpottaneet joidenkin lauseiden tulkintaa. Vielä seitsemännellä luokalla tiettyjen lauseiden tulkinta on helpompaa tiettyjen lauseiden kohdalla. Samaa sanaluokkaa edustava monitulkintainen aines vahvistaa ajatusta, jonka mukaan seitsemäsluokkalaiset jäävät vielä kiinni ensimmäisenä mieleen tulevaan tulkintaan. On siis todennäköistä, että merkitys, joka edustuu saman sanaluokan sanana, on helpompi keksiä kuin merkitys, jonka merkityksellä ei ole minkäänlaista yhtymäkohtaa ensimmäiseen tulkintaan. On myös huomattavissa, että ympäröivä maailma vaikuttaa seitsemäsluokkalaisten lauseiden tulkintaa. Kaikki helpot lauseet olivat sellaisia, joissa ainakin toinen tulkinta on konkreettinen. Helpot lauseet myös koskivat sellaisia asioita, jotka ovat melko arkipäiväisiä.

Myös vaikeimpien lauseiden tarkastelussa kummankin luokan tuloksia on verrattu vain niiden omiin kokonaistuloksiin. Seitsemäsluokkalaisille ongelmia tuottavat lauseet, joita käytetään sanontoina eli niiden merkitys on aivan muuta kuin lauseen yksittäisten sanojen merkitykset. Hieman vieraammat sanonnat ja yksittäiset sanatkin tekevät lauseesta vaikean ymmärtää. Esimerkki ongelmallisista sanonnoista on *ei maksa vaivaa*. Sama lause tuotti ongelmia yhdeksäsluokkalaisille, mutta toisesta syystä. He kyllä huomasivat sanonnan merkityksen, mutta eivät osanneet enää il-

maista toista merkitystä. Lauseen sanajärjestys on käänteinen, ja selitys saattaakin olla, että heillä on jo niin voimakas käsitys lauseen subjekti - predikaatti -rakenteesta, että käänteinen sanajärjestys ja toisaalta sanonnan voimakas vaikutus estävät toisen merkityksen huomaamista. Toisaalta sanonta, kuten *tällä haavaa*, voi olla jo niin leksikaalistunut, että sen "todellista", sanoista johdettavaa, merkitystä on vaikea enää huomata sen takaa. Sanoja, joiden kohdalla merkitys hämärtyi, olivat esimerkiksi *aitoa*, *turvallinen* ja *säkeittäin*. Yhdeksäsluokkalaisten kohdalla ei ollut havaittavissa samaa ongelma.

Maailmantietoa vaativat lauseet olivat sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisille hankalia tapauksia. Bryggare oli kummallekin ryhmälle vieras, mutta sen sijaan osa yhdeksäsluokkalaisista tunsi hieman paremmin Poikolaisen. Molemmille ryhmille tietyt sanat tuottivat vaikeuksia. Kumpikaan ei ymmärrettävästi tuntenut sanan *pitkä* merkitystä `olut´. *Säe* sen sijaan oli tuttu yhdeksäsluokkalaisille (jopa selvästi ensisijainen *säkkiin* verrattuna), mutta vieras seitsemäsluokkalaisille.

Vain seitsemäsluokkalaisille vaikea monitulkintaisuustyyppi olivat erilaiset johdokset. Testissä oli kaksi selvästi vaikeaa tapausta, *turvallinen* ja *merkillisin*. Molempien sanojen kohdalla vain johdoksen merkitys oli ongelmallinen. Koska lauseen muut sanat eivät anna tarpeeksi vihjettä tulkinnan huomaamiseen, syy saattaa olla jälleen siinä, että seitsemäsluokkalaiset takertuvat ensimmäiseen tulkintaan hyvin voimakkaasti ja etsivät toista merkitystä läheltä ensimmäistä. Saattaa myös olla, että he koettavat löytää sanalla yhdellä sanalla kuvattavan merkityksen, mikä kummankin edellä mainitun kohdalla on melkein mahdotonta.

Seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten tuloksista huomataan selvästi, että yhdeksäsluokkalaisilla on jo huomattavasti voimakkaampi tietoisuus kielen rakenteesta ja normeista. He (ehkä tiedostamattaankin) tunnistavat esimerkiksi sijamuotojen välillä olevia eroja. K&K:n (1996: 164) mukaan partitiivi ja nominatiivi osoittavat "jaollisen tarkoitteen kokonaista tai summittaista määrää" eksistentiaali- ja omistuslauseissa sekä tuloslauseissa lauseen alussa olevan NP:n jaottomuutta tai jaollisuutta. Juuri ensin mainittu jaottelu tulee esiin testissä (lauseessa *tämä paisti on hirveä*), ja yhdeksäsluokkalaiset tulkitsevat lauseen sen pohjalta, mutta nuoremmat eivät. Myös lauseen rakenne vaikuttaa lauseen tulkintaan, käänteinen sanajärjestys haittaa merkityksen huomaamista. Lauseissa 1, 7, 12 ja 25 on selvästi havaittavissa joko sijamuotojen tai sanajärjestyksen vaikutus lauseen tulkintaan. Lukuun ottamatta lausetta 1 muissa kolmessa lauseessa seitsemäsluokkalaisista noin puolet on jäänyt täysin pisteittä. Se vahvistaa väi-

tettä, että yhdeksäsluokkalaisilla on enemmän tietoa kielestä kuin heillä. Tosin aina sekään ei auttanut; esimerkiksi lauseessa 2 *aitoa* oli selvästi lauserakenteen pohjalta tulkittavissa verbiksi, mutta se oli merkitykseltään vieras.

Seitsemäsluokkalaisten kohdalla näyttää siltä, että he takertuvat ensimmäiseen huomaamaansa tulkintaan, ja siitä on vaikea irrottautua. Toinen tulkinta löytyykin helpommin, jos se voidaan jotenkin yhdistää ensimmäiseen. Toisaalta heitä eivät vielä ohjaa kielen järjestelmään kuuluvat säännöt, koska he näyttävät huomaavan myös sellaiset tulkinnat, joiden pintarakenne poikkeaa yleisimmästä. Lause *ei maksa vaivaa* on tällainen. Siinä 36,8 prosenttia seitsemäsluokkalaisista huomasi käänteisen sanajärjestyksen merkityksen `maksa on terve´, mikä taas oli vähemmistönä yhdeksäsluokkalaisten tuloksissa. Johdosten vaikeus on myös osoitus siitä, että seitsemäsluokkalaisten kielentuntemus on heikompaa kuin heitä kaksi vuotta vanhemmilla. K&K (1996) puolustaa johto-opin opettamista seuraavin argumentein. Johtaminen on yksi suomen sananmuodostuksen pääkeinoista ja helpottaa kielen rakenteen ymmärtämistä. Sen perusteella voidaan nähdä, mihin sanaluokkaan jokin sana kuuluu. Johdosten tunteminen myös helpottaa niiden käyttämistä; johdosten avulla voi vaikuttaa muun muassa tyyliseikkoihin. (Mts. 217.)

5 Päätäntö

Kuten jo johdannossa todettiin, tämäntyyppisiä tutkimuksia ei juurikaan ole tehty. Näin ollen testin kehittely piti aloittaa aivan alusta. Lähtökohta oli, että sen piti soveltua sekä seitsemäs- että yhdeksäsluokkalaisille ja vastata asetettuihin kysymyksiin. Tutkimuksen tekemisen jälkeen huomattiin, että testi oli aivan yksiselitteinen yhdeksäsluokkalaisten mielestä, mutta seitsemäsluokkalaisille se tuotti jonkin verran vaikeuksia. Yhdeksäsluokkalaiset menestyivät testissä niin hyvin, että testi alkaa saavuttaa rajansa. Jos sitä vielä käytetään, siihen pitää lisätä sitä vaikeuttavia osioita, jotta yhdeksäsluokkalaisetkin erottuvat paremmin toisistaan. Seitsemäsluokkalaisten kohdalla voisi olla perusteltua käyttää myös haastatteluteknikkaa. Yhteisissä keskusteluissa olisi mahdollista saada selville, millaisin keinoin he lauseita tarkastelevat. Apuna voisi käyttää myös ääneen lukemista; monen lauseen merkityshän muuttuu, jos se luetaan eri tavalla. Esimerkiksi testissä vaikeaksi osoittautunut lauseen *Bryggare halusi aitoa kultaa* muuttuu, jos se luetaan [Bryggare halusi aitoa kultaa] tai [Bryggare halusi aitoak kultaa].

Tutkimuksen mukaan monitulkintaiset lauseet, jotka ovat irrallaan kontekstista, ovat yhdeksäsluokkalaisille selvästi seitsemäsluokkalaisia helpompia. Jo yhdeksäsluokkalaiset pystyivät antamaan melkein kaikille testin lauseille kaksi merkitystä riippumatta siitä, millaiset lauseen pintarakenteet olivat. Vain vieras sanasto tai maailmantietoa vaativat lauseet tuottivat jonkin verran vaikeuksia. Kaikkiaan yhdeksäsluokkalaiset siis huomaavat monitulkintaisten lauseiden molemmat merkitykset melko hyvin. Sen lisäksi tulosten mukaan he kykenevät päättelemään merkityksiä lauseen antamien vihjeiden ja kielentuntemuksensa avulla. Heidän kielitajunsa näyttääkin olevan kehittyneempi kuin seitsemäsluokkalaisten. Heidän monitulkintaisuuden huomaamisensa ei myöskään enää riipu asetetuista hypoteeseista.

Seitsemäsluokkalaiset puolestaan eivät vielä kykene huomaamaan lauseiden kahta merkitystä. He jäävät kiinni ensimmäisenä mieleen tulevaan tulkintaan ja vain noin 25 prosenttia lauseista oli sellaisia, joille he osaavat antaa kaksi merkitystä. Toisen merkityksen huomaamista helpottaa, jos se on jollain tavalla yhteydessä ensimmäiseen. Tällainen yhdistävä tekijä voi olla esimerkiksi sama sanaluokka. Helpotusta tulkintaan toi myös se, että lauseen sanasto oli tuttua ja yleisesti käytössä. Ongelmia tuottivat tapaukset, joiden tulkinnassa vaadittiin maailmantietoa tai tiettyjen sanontojen tuntemista. Myös jotkin johdokset aiheuttivat ongelmia.

Ennen testausta asetetut hypoteesit koskivat sitä, minkä oletettiin olevan ensisijainen tulkinta kussakin lauseessa. Kaikki testin hypoteesit pitivät paikkansa. Ensimmäisen hypoteesin mukaan perusmuoto on selvästi ensisijainen verrattuna taivutusmuotoon. Hypoteesiä testasi kuitenkin vain yksi lause, joten sen perusteella ei voi tehdä kovinkaan laajoja johtopäätöksiä. Toisen hypoteesin mukaan konkreettisuus on ensisijaista abstraktiuteen verrattuna. Ensisijainen on myös syntaktisesti yleinen ja normaali muoto, jos toisena tulkintana on poikkeava muoto. Neljännen hypoteesin mukaan semanttisesti ja pragmaattisesti odotuksenmukainen muoto on ensisijainen.

Hypoteesien asettamisessa olisi ollut monenlaisia vaihtoehtoja jakaa testin lauseet ryhmiin. Osa tapauksista oli itsestäänselviä, mutta monien lauseiden kohdalla oli tehtävä valinta, mihin hypoteesiin kuuluvaksi mikin kuuluu. Valinta tehtiin sen mukaan, mikä lauseiden tulkinnassa saattaisi olla olennaisin tekijä. Lauseiden sijoittaminen ryhmiin näyttää onnistuneen kuitenkin kohtalaisesti, koska se erottelee seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset toisistaan.

Kun tarkastellaan tuloksia, on muistettava, että ryhmät olivat pieniä ja niiden sukupuolijakauma oli hyvin epätasainen. Näin ollen tuloksia ei voi yleistää koskemaan laajempaa joukkoa. Tuloksia on tarkasteltu sekä kielen että relevanssiteorian näkökulmasta, koska osa tuloksista oli sellaisia, joille oli vaikea löytää selitystä kielen omasta järjestelmästä. Relevanssiteorian avulla on helppo jälkeen päin selittää oppilaiden tekemiä ratkaisuja. Näin ollen tehdyt johtopäätökset ovat päätelmiä, joita on tehty oppilaiden tulosten perusteella. Tuntuu kuitenkin uskottavalta, että yläasteen alussa oppilaiden kielitaju ei ole vielä niin kehittynyt kuin sen loppupuolella. Monitulkintaisuuden huomaamisen kehittyminen liittynee siihen kiinteästi.

Tutkimuksen tekeminen monitulkintaisista lauseista oli jo itsessään kiinnostavaa, mutta erityisiä valopilkkuja olivat jotkin oppilaiden vastauksista. Oli hauska nähdä, miten luovia osa oppilaista on. Se on yllättävää tällaisessa testissä, jossa joissain kohdissa vaadittiin vain yhden sanan täydentämistä. Eniten erilaisia, luovia vastauksia tuli kohtaan 24, *tuiki tavallinen tähti*. Sille ehdotettiin seuraavia merkityksiä:

Välky tavallinen tähti.
Vilku tavallinen tähti.
Tavallinen esiintyjä.
Syki tavallinen tähti.

Sädehdi tavallinen tähti.
Välky normaali tähti.
Aivan tavallinen pop-tähti.
Säihky tavallinen tähti.

Myös lause *saunassa vihdoinkin* tuotti hyvin erilaisia tulkintoja, joista osassa näkyy myös se, missä ollaan. Rauman murteen vaikutus on selvästi nähtävissä.

Saunassa hakkasin itseäni vihdalla.
Saunassa käyttelin vihtaa.
Saunassa hakkasin itseäni masokistisesti oksista tehdyllä piiskalla.
Saunassa vihtosin.
Saunassa vihdan kanssa hakkasin.
Saunassa vihtosin itseäni.

Yksittäinen näyte Rauman murteen vaikutuksesta löytyy 7P5:ltä. Hän on tulkinnut lauseen 25 sanoin

Eipä tua ny mittää.

Mielenkiintoinen jatkotutkimus olisi selvittää, miten päättelyketju toimii. Sen toteuttaminen vaatisi kuitenkin keskustelua tutkittavien oppilaiden kanssa. Siten saattaisi saada selville, tuleeko toinen tulkinta automaattisesti ensimmäisen jälkeen vai joudutaanko sitä miettimään. Mikäli toinen tulkinta vaatisi pohdiskelua, olisi kiinnostava tietää, miten yläasteikäiset tulkintoja hakevat. Näin voisi saada selville, mitkä tekijät auttavat merkityksen pohdinnassa. Tällä tavoin saisi enemmän tietoa myös siitä, mitkä syyt johtavat lauseen virhetulkintaan.

Lähteet

Clark, Herbert H. - Clark, Eve V. 1977: Psychology and Language. An introduction to psycholinguistics. Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York.

Hakulinen, Auli - Karlsson, Fred 1988: Nykysuomen lauseoppia. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

HS= Helsingin Sanomat.

Itkonen, Terho 1991: Kieliopas. Viides painos. Kirjayhtymä, Vaasa.

K&K= Kieli ja sen kieliopit.

Kalliokoski, Jyrki 1989: Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vaasa.

Kangasniemi, Heikki 1997: Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin. Helsinki Finn Lectura, Helsinki.

Karlsson, Fred 1994: Yleinen kielitiede. Yliopistopaino, Helsinki.

Kieli. Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisusarja. Helsinki.

Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö, Helsinki 1996.

Koski, Mauno 1996: Mitä se merkitsee? -Seija Aalto & Auli Hakulinen & Klaus Laalo & Pentti Leino & Anneli Lieko (toim.), Kielestä kiinni s. 108 - 128. Tietolipas 113. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jyväskylä.

Laalo, Klaus 1988: Suomen kielen sananmuotohomonymiasta. - Kieli 3 s. 93 - 116.

_____1989: Homonymiasta ja polysemiasta. - Virittäjä s. 220 - 235.

_____1990: Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Leech, Geoffrey 1974: Semantics. Penguin Books Ltd, Aylesbury.

Leiwo, Matti 1989: Lapsen kielen kehitys. Kolmas painos. Yliopistopaino, Helsinki.

Leiwo, Matti - Luukka, Minna-Riitta - Nikula, Tarja 1992: Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.

Nikko, Tuija 1991: Kognitiivinen lähestymistapa vieraan kielen ymmärtämiseen. Ymmärtäminen natiivin ja vieraan kielen puhujan puhelinkeskusteluissa. Korkeakoulujen kielikeskus Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Nykysuomen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Yhdeksäs painos. Porvoo.

Palmer, F.R. 1981: Semantics. Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge.

Penttilä, Aarni 1975: Homonüümiast, eriti soome keelt silmas pidades. Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae Habitus. Pars I s. 322 - 326. Valgus, Tallinna.

Saarinen, Pirkko 1961: Abstract and concrete thinking at different ages as defined by some generalization tests on girls from seven to fifteen. The Psychological Institute, University of Helsinki, Mikkeli.

Sperber, Dan - Wilson, Deirdre 1986: Relevance. Communication and Cognition. Basil Blackwell, Oxford.

Viks, Ülle 1984: Sõnavormide homonüümia eesti keeles. -Keel ja Kirjandus 24 s. 211 - 216.

Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti.

Vuoriniemi, Jorma 1973: Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretatiivi tutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vammala.

___Tyttö ____Poika Luokka____ Liite 1

TÄYDENNÄ SEURAAVAT VIRKKEET NIIN, ETTÄ NE MERKITSEVÄT SAMAA KUIN NIIDEN YLÄPUOLELLA OLEVA VIRKE.

Teemu Selänne hallitsee taklaukset laidasta laitaan.

1. Teemu Selänne hallitsee kaikenlaiset taklaukset.
2. Teemu Selänne hallitsee taklaukset reunasta reunaan.

1.Tämä paisti on hirveä.

1. Tämä paisti on _____.
2. Tämä paisti on _____.

2. Bryggare halusi aitoa kultaa.

1. Bryggare halusi _____ kultaa.
2. Bryggare halusi _____ kultaa.

3. Johdossa on vikaa.

1. _____ on vikaa.
2. _____ on vikaa.

4. Pirun kaunis auto.

1. _____ kaunis auto.
2. _____ kaunis auto.

5. Tikka osui puuhun.

1. _____ osui puuhun.
2. _____ osui puuhun.

6. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat tielle.

1. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat_____.
2. Syksyisin hirvet liikkuvat ja tulevat_____.

7. Meillä on näyttöä.

1. Meillä on _____.
2. Meillä on _____.

8.Muuttomies kävi kantelemassa.

1. Muuttomies kävi _____.
2. Muuttomies kävi _____.

9. Saunassa vihdoinkin.

1. Saunassa _____.
2. Saunassa _____.

10. Oletko riippumaton ostaja?

1. Oletko_____ostaja?
2. Oletko_____ostaja?

11. Hirvi on turvallinen eläin.

1. Hirvi on _____.
2. Hirvi on _____.

12. Ristiäisissä on kumminkin hyvä olla.

1. Ristiäisissä on _____ hyvä olla.
2. Ristiäisissä on _____ hyvä olla.

13. Sain merkillisen kirjeen.

1. Sain _____.

2. Sain _____.

14. Tomi Poikolainen jännittää joka kisassa.

1. Tomi P. _____.

2. Tomi P. _____.

15. Tällä haavaa en käytä muuta.

1. _____ en käytä muuta.

2. _____ en käytä muuta.

16. Opiskele, niin pääset pitkälle.

1. Opiskele, niin _____.

2. Opiskele, niin _____.

17. Runoilija loi uutta säkeittäin.

1. Runoilija loi _____.

2. Runoilija loi _____.

18. Ei kannata niellä mitä vain.

1. Ei kannata _____.

2. Ei kannata _____.

19. Moni pitää silmälaseja vain näön vuoksi.

1. Moni pitää silmälaseja _____.

1. Moni pitää silmälaseja _____.

20. Kirjahyllyssäni on lukemattomia kirjoja.

1. Kirjahyllyssäni on _____.

2. Kirjahyllyssäni on _____.

Kesälomallani tutustuin Pohjois-Karjalan saloihin.

1. Kesälomallani tutustuin P-K:n salomaihin.

2. Kesälomallani tutustuin P-K:n salaisuuksiin.

21. Posti on Suomen merkillisin työpaikka.

1. Posti on _____.

2. Posti on _____.

22. Bussin kuljettajat tupakoivat vuoron perään.

1. Bussin kuljettajat tupakoivat_____.

2. Bussin kuljettajat tupakoivat_____.

23. Pirteistä voi löytyä myös väsyneitä.

1. _____.

2. _____.

24. Tuiki tavallinen tähti.

1. _____.

2. _____.

25. Ei maksa ~~vaivaa~~.

1. _____.

2. _____.